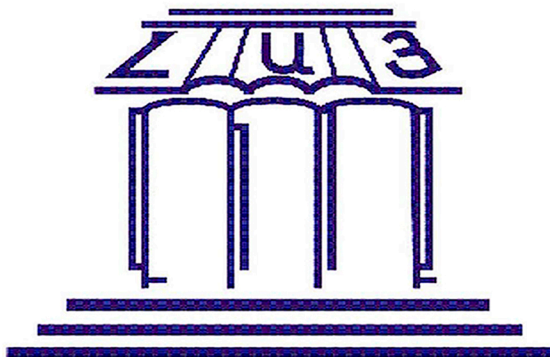

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
նչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

Ա. ՄԻՏԻՆ

ԿԱՐԱԿՈՒՄԻ

ԱՎԱԶՈՒՏՆԵՐՈՒՄ

891.71

Ն-54

ԽՍՀՄ ԺՈՂՈՎՈՐԴՆԵՐԻ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿ. ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹԵՈՒՆ
ԻՐՈՍԿՎԱ

1931

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

Ա. ՍԻՏԻՆ

179 NOV 2010

891.71

U-54

149

ԿԱՐԱԿՈՒՄԻ

ԱՎԱԶՈՒՏՆԵՐՈՒՄ

1006
28462

ՄԻՈՂՈՎՈՐԻԻ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՂՈՎՈՐԻԻ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
1881

ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
1931

Թարգմ. Խ. Ռ.

Главлит № А- 77.174 Заказ № 3006 Тираж 5.000
Книжная ф-ка Центриздата Народов СССР, Москва,
Шлюзовая набережная, 10.

ԱՄՐՈՑՆԵՐԻ ՔԱՂԱՔԸ

Ամու.—Դարյա գետի շուրջը փռված Դարգան-Ատա
ռազիսի վրա իջնում եր յերեկոն: Կիզիչ և շիկացած ուր
թեքվում եր դեպի վերջալուսը: Գետից զովություն
եր փչում: Կանաչ դաշտերը, վորոնք շրջապատել
եյին ռազիսը, դալկանում եյին փոշու ալեխառն
ամպի տակ:

Մի քանի որ եր, ինչ ավագուտներում ուրագանը
փոթորկում եր: Ռազիսի պուրակները փոշուց գորշ-
պողպատի գույն եյին ընդունել: Մռայլ, հողոտ կանա-
չի զանգվածից բարձրանում եյին կավածեփ անվերջ
պատերի շարքերը:

Ամբողջ ավանը անսովոր մռայլ տեսք ուներ: Ամեն
տուն, իր պողատու ալգով ու բանջարանոցով, շրջա-
փակված եր չորս կողմից անմատչելի պատերով: Բար-
ձրասլաց մինարեները մայր մտնող արևի ճառագայթ-
ների տակ յերեան եյին հանում իրենց սև ճեղքերը:
Կլոր աշտարակները բարձրանում եյին անկյուն-
ներից: Վիթխարի դարպասները, վորոնք ժամանակից
արդեն ժանգոտել եյին, — նման եյին բանտի դար-
պասների:

Ներսից պատերի յերկայնքով անցնում էին լայն փորվածքներ: Նրանց վրա, մինարեյին մոտիկ, տեղափորված էին բերդ-տանպաշտպանները: Դարպասները վրա պատը առաջ եր գալիս և նրա վրա դրված էին ջրով լի խոշոր տակառներ: Պաշարման կամ դարպասները վառելու վոռե փորձի դեպքում, տակառները շուռ էին տրվում մի կողքի և ջուրը հոսում եր դարպասներին՝ պատերի փորվածքների միջով:

Ուղիսը, վորը ուներ մոտ հազար բնակիչ, բաղկացած եր տասից վոչ ավել շրջափակված անտեսանելի տներից: Ամեն մի ամրության մեջ մի քանի սերնդից բաղկացած ընտանիք եր ապրում: Ամեն մի ամրություն ուներ իր ջուրը, մթերքները և վառելիքը: Կանայք գործվածքներ ու գորգեր էին պատրաստում: Նրանք էին նույնպես հավաքում պտուղները ալյուրներից, վորոնք սկսվում էին բերդի պատերից և համատարած փռվել — ծածկել էին վորջ ուղիսը:

Հատ ու կենտ մարդկային ճայները իրիկնային աղջամուղջում փոշոտ ճամբին խլանում էին հետըհետե: Կավածեփի և լուսկյաց ամրությունները անբնակելի էին թվում:

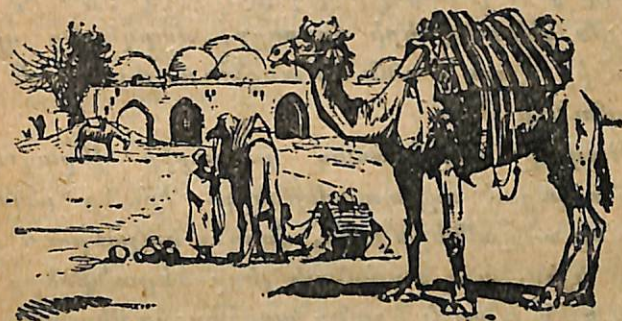
Արևածագին, ներքևում սկսում եր աշխուժը: Ներփակված տուն-ամրությունները մեծ առևտուր էին անում: Այդ ժամին ուղիսում բնակվող ուղբեկները շուկայից աներն էին գնում:

Դարգան-Ատան («Լոցմանների հայր») լիովին արդարացնում եր իր անունը: Ամեն անգամ անցնող

շողենավը վերցնում ե իր հետ ուղեկցողի, քանի վոր Դարյայի ֆարվատերը* յերկու շաբաթվա մեջ միանգամայն փոխվել եր:

Բնակիչները գետի կյանքը դիտեյին և նրանցից յուրաքանչյուրը կարող եր անվտանգ կերպով նավը անցկացնել փոփոխակի ծանծաղուտներով: Ուղեկցելով շողենավը, նրանք միշտ ապրանք էին պատվիրում:

Ապրանքային նավահանգստի շարքում վորպես շաբան՝ կանգնել էին ծածկերը: Այստեղ բազարն եր:

Ուղբեկները առևտուր էին անում քոչվոր յոմուղների հետ:** Ապրանքների մեծամասնությունը տանն եր լինում: Ծածկի տակ եր միայն այն, — ինչ վոր կարելի յեր մի որում ծախել:

Այժմ, մայրամուտի դեմ շուկան լի յեր սալերի ճոխնչով, ամբոխի ժխորով և քոչուների գոռոցներով:

* Ֆարվատեր կոչվում ե գետի այն ուղին, վորը ամենից ապահովեւ նավադնացության համար:

** Յոմուղ՝ թուրքմենական քոչվոր մի ցեղ ե:

Վաճառականները, մետաքսե զուլավոր խալաթներով, ցրվում եյին իրենց տները, առևտրական որից հետո: Փոշու ամպերը՝ վորոնք աղջամուղջի մեջ անտեսանելի եյին, բարձրանում եյին վեր, արևի վերջին հանգչող ճառագայթների տակ, ծառերի գագաթներին, քուլաքուլա կուտակվելով:

Վիթխարի բերդային դարպասները ճռնչում եյին, ներս առնելով օազիսի բնակիչներին:

Զոֆլ ընկնելու պես բերդի ներսում սկսեց կյանքը յեռալ: Կացնի թրխկոցը, իրիկնային մի յերգ, տնային կենդանիների մուտոցը, մարդկանց զրույցը մի տնից մյուս տունն եր անցնում, յերեկոյան փլավի բուրմունքի հետ:

Ոազիսը շրջապատող դաշտերից վերադառնում եյին ուշացած աշխատավորները: Պրանք ընտանիքի կրտսեր անդամներն եյին, վորոնք դաշտերում աշխատում եյին, այն ժամանակ յերբ ծերունիները առևտուր եյին անում: Նրանք արևհարքից սևացած, ջահել և հուժկու մարդիկ եյին: Անցնում եյին նրանք բոբիկ վտանքով, մի տակ սպիտակեղենով, հաճախ չթե շապիկ-վարտիքով, վորոնք վեր եյին քաշված մինչև ծրնկները: Ամեն մեկի ախանջի յետևից քաշ եր արված կարմիր կամ դեղին ծաղիկ: Յերբ դարպասները նրանց առաջ բացվեցին, խարույկները մի ակնթարթում լուսավորեցին զլխի մաքուր, ձյունափայլ և վառնաշխերով չալմաները, վորոնք նմանում եյին գիշերային ծաղիկներին:

Անկյունային աշտարակներին մարդիկ յերևացին վորոնք զննեցին պատերը և իրար ձայն տվին: Բայց պահնորդների ձայներում լսվում եր թախծոտ յերկյուղածություն: Մարտական ուղբեկները, վորոնք մի քանի հարյուրամյակ առաջ գրավել եյին այս յերկիրը, — վաղուց վերասերվել եյին և դարձել հնազանդ և խաղաղասեր յերկրագործներ:

Այժմյան ուղբեկները ունեյին փաղաքուշ և միջիչ ել տրտում աչքեր, վորոնք ինչպես կանանց աչքերը՝ մի քիչ խոնավ եյին, ուղիղ և կանոնավոր քթեր, ու նշաձև յեղունգներով գեղեցիկ մատներ: Բացի դրանից, նրանք ունեյին հանգիստ և դանդաղ շարժումներ ու առևտրական խոշոր հեռատեսություն:

Պարտված յոմուղները այնուամենայնիվ մնացին կիսավայրենի քոչվորներ, բայց չնայած հարյուրամյակներին, — նրանք պահպանում եյին ինչ-վոր հեռու հյուսիսից յեկած հաղթողներին դուրս քշելու ցնորքները: Նրանք վրիժառու եյին վոչ միայն խսկական հաղթողներին, այլ և նրանց, ովքեր հնազանդվում եյին յեկվորներին, այդ խաղաղ յերկրագործներին: Նրանք չփոխվեցին այն բանից, վոր իրենք, հաղթողները փոխվելով՝ դարձան տուրտինչիներ* և հայտարարեցին վոր յոմուղը, ուղբեկը և ուռուսը,** իրենց յերկրի տերն են և ախպերները:

Գիշատիչ, հապճեպ և հանդուգն կերպով նրանք ամեն մի հնարավոր դեպքում հարձակվում եյին օա-

* Տուրտինչիներ — բոյլընիկներ:

** Ուռուս, — ուռու:

զիսի վրա: Վոչ վոք նույնիսկ մոտավորապես չգիտեր նրանց թիվը:

Վերջին որերը սկսվել էյին սպառնալից լուրեր տարածվել: Յոմուղները ամբողջ շոկատներով հորդել էյին ռազիսի մոտերքը և դրա համար ել գիշերային պահ-նորդների ձայները հնչում էյին ցած և անվստահ:

ՅՈՍՈՒԴՆԵՐԻ ԱՌԱՋՆՈՐԴԸ

Սպիտակահեր, լուսնի նման, հին մարգարեյի պես — Ջուռաիդ խանը վորոշեց պատմության անիվը շրջել: Նա համախմբեց յոմուղներին և արգավանդ հողի համար սկսեց կռիվ մղել: Ամենից առաջ նա գրա-վեց բոլոր ճանապարհները:

Հին ժամանակներից ի վեր կործանված բերդերի մոտեր-քում ջրհորներ էյին մնացել: Նրանց մոտով անցնում էյին առևտրական ճանապարհները: Ջուռաիդ խանը ջրհորների մոտ կանգնեցրեց ռազապին-ված հովիվների և սկսեց ուզ-

բեկային քարվաններից հարկ հավաքել:

Յեթե ջրհորին կարմիրբանակայինների շոկատ եր մոտենում, — յոմուղները նստում էյին ձիերին և մի ակնթարթում անհետանում էյին առաջին իսկ ավա-զաբլրի յետև: Ամեն մի քարավան, վորը մոտենում եր ջրհորին, կրակոցների յեր հանդիպում:

Ուղտերը ջրելու և մի քանի տիկ աղի ջրի համար վաճառականները տալիս էյին ամբողջ հակերով մե-տաքս, արկղերով թեյ, գորգերի վաթեթներ և չորա-ցրած մրգի պարկեր: Իսկ յեթե նրանք թույլ չէյին տալիս իրենց այդպես կողոպտել, — ապա յոմուղները դեն էյին քշում ուղտերին ջուր խմելուց: Առաջ շարժվող քարավանը իր ուղտերի կեսը կորցնում եր:

Յերկու տարուց հետո Ջուռաիդ խանը մի քանի տասնյակ սպառազեն հովիվներից կազմված շքախումբ ուներ: Բայց հին ավազակը վոչ վոքի չեր վստահում: Նամազի ժամանակ, յերբ խանը հանում եր վրայից պենջերը, ամբողջ թիկնապահ խումբը կռնակը դեպի նրան արած, կիսաշրջան ձևով կանգնում եր: Ով վոր յերեսով դառնար դեպի գինաթափ խանը, նա մահվան եր դատապարտվում:

Իր ուտեստի մեջ չափազանց սակավապես և քչա-կեր լինելով, — խանը արագորեն հովիվների աչքում սրբի համբավ ստացավ, — թեպետ նրա դաժանությունը սահման չուներ:

Բռնված խաղաղ բնակիչներին ամբողջ ամբոխնե-րով բերում էյին նրա յուրտի մոտ, և Ջուռաիդը իր հավասար և մեղմ ձայնով սովորաբար հրամայում եր բոլորին ծեծել: Դահիճները անդեն մարդկանց վրա էյին ընկնում, իսկ խանը վեհորեն և խաղաղ գնում եր նամազ անելու:

Վերջին տարիներին նա դեպի Պարսկաստան ուղար-կեց մի քանի մաքսանենդ քարավաններ, 1918 թվի

աշխատել նա իրեն բավականաչափ ուժեղ զգաց: Ինչ-
պես միշտ, գիշերները նրա յուրտի շուրջը խարույկներ
եյին վառվում: Սպառազեն յոմուղները անշարժ կան-
գնած՝ պահպանում էին խանին: Յեւ ահա մի որ
ձիւների վրա ինչ-վոր մարդիկ յերևացին և հեռվից
սկսեցին պայմանական խոսքեր աղաղակել: Անքնու-
թյունից հոգնատանջ խանը պատասխանեց նրանց
յուրտից, — և պահնորդը նրանց թույլ տվեց ներս
մտնել:

Մի քանի օրից հետո, Ջուհարի խանը թիկնապահնե-
րով շրջապատված, շարժվեց խիւլայի* վրա: Որը յերկու
անգամ ավազաթմբերի յետևից դուրս եյին յելնում յո-
մուղների բազմաքանակ շոկատները նրան դիմավորե-
լու: Հեծյալները լռելայն խոնարհվում էին ձիւների
բաշերին, հենց վոր տեսնում էին սրբին, և նույնպես
լռելայն հետևում էին նրան: Յերբ խանը մոտեցավ
խիւլային, նա ձեռքով ցույց տվեց քաղաքը և իր ան-
հույզ ձայնով արտասանեց. —

— Բոլորին մորթել:

Յերբ որ խիւլան այրվում էր և բոլոր փողոցնե-
րում արյունահեղ կռիվներ եյին տեղի ունենում: Հետո
կարմիր հեծելագորը յերևաց և կոտորածը սաստկա-
ցավ: Մի ամբողջ շաբաթ ծերունի խանը կռվով մո-

* խիւլա, — (Նորեզմ) մինչև հեղափոխությունը իրենից
ներկայացում էր ուսական բուրժուազիայի գաղութ դարձած
մի խանություն: Գտնվում է Սաֆ-Դարյայի ստորին հոսան-
քում, — մինչև Արալյան ծովը: Գլխավոր քաղաքը խիւլան է:

տեսնում էր սահմանին: Նա կորցրեց մարդկանց կեսը,
մինչև կարողացավ Պարսկաստան ձգել իրեն:

Անցավ վեց տարի: Ուզբեկները մտածում էին
վոր Ջուհարի խանի բանը պրծավ: Նրա մասին լեգենդ-
ներ եյին պատմվում և յերգեր յերգվում: Բայց 1924
թվի ամառը Դարյայի վրա ընկած ոռոգիսներում
խուճապ բարձրացավ: Ամենքը խոսում էին խանի
Պարսկաստանից շուտով վերադառնալու մասին: Բնա-
կիչները սկսեցին ապուպապերից մնացած բերդերը
վերանորոգել, զինվել, և ուժեղացրած պահակախմբեր
նշանակել գիշերներին: Յոմուղները ամբողջ անապա-
սից հորդեցին դեպի ոռոգիսները: Ծիշտ է, նրանք անգնե-
ն էին, բայց հենց նրանց յերևալն ու գիշատիչ լրբու-
թյունը յերկրագործներին սարսափ էր ներշնչում:

ԱԳՈՒԱՎԻ ՀԱՇԻՎՆԵՐԸ

Հզոր Ջուհարի խանին, նրա հարձակման դեպքում,
հակադրեցին մի եսկադրոն և մի հին պղնձե թնդանոթ:
Այդ եսկադրոնը պիտի պահպաներ Դարյայի վրա յե-
ղած բոլոր ոռոգիսներն ու կարակումի ավազուտներ
մի ամբողջ շերտ՝ յերկու հարյուր կիլոմետր յերկարու-
թյամբ:

Յերբ թնդանոթը Ջալանաչ ոռոգիսը բերին, բար-
ձրացավ հիացմունքի և զարմանքի փոթորիկ: Բնակիչ-
ները համբերությամբ գնում էին թանձր փոշու միջով,
վորը բարձրանում էր թնդանոթի անիվներից: Ջար-

մացած ուղբեկները ձեռքերով դիպչում էին արևից շիկացած պղնձին և որորում էին գլուխները: Չորս դեղին ուղտեր հպարտությամբ գնում էին առջևով և քաշ էին տալիս իրենց յետևից թնդանոթը: Եսկադրոնը քառատրոփ սլացավ առաջ և տեղավորվեց ամենամեծ տան բերդային պարսպի յետև: Կես ժամից հետո բերդի դարպասներին յերևաց Եսկադրոնի հրամանատարը, դիմավորելու հրանոթին:

Հրամանատարը մի վոչ-բարձրահասակ և լղար մարդ էր: Թվում էր թե նա մինչև ուղն ու ծուծը կիզված էր արևով և փոշոտված կարակուսի ավազներով: Նրա ընթր յերկար և ուղիղ էր ու նմանում էր կտուցի: Կանաչավուն աչքերում վոստոստում էին կատվային բիբերը: Յերբ նա ծիծաղում էր, նրա վողջ մրկված դեմքին ծալքեր ելին գոյանում, իսկ ընթր ավելի առաջ էր ընկնում: Ծոծրակին, գունաթափ գլխարկից ցած, կարճ մազերը վեր էին ցցվում ինչպես փետուրներ: Յերբ նա նայում էր ուսի վրայով կամ դիտում էր

շուրջը՝ սուրբաբար մի փոքր հակում էր գլուխը մի կողմի վրա: Այդ բոպեյին նա չափազանց նմանում էր թռչնի և այդ պատճառով էլ նա ստացել էր Ագուավ մականունը:

Նա մի քանի արշավանքներ էր կատարել Ձունաիդ խանի դեմ և այժմ փաղաքուշ հեզնանքով նայում էր այն թնդանոթին, վորն իրեն էին կապել: Նա մտովին պատկերացրեց ուղտերի մի ամբողջ շարք, վորը քաշում էր նրան ավազուտով: Նա ժպտաց և մտածեց, վոր. անշուշտ ավելի լավ կլիներ, յեթե թնդանոթը խանին պատկաներ: Մըրկի պես արագ սուրացող խանի ջոկատը կսկսեր սողալ կրիայի պես, կամ ինչպես յեզը՝ վարելիս:

Եսկադրոնի հրամանատարը անցավ բակով, թռուցիկ և ուշադիր դիտեց կարմիրբանակայիններին, վորոնք մաքրում էին ձիերն ու գենքերը և ուղևորվեց դեպի տուն: Չով սենյակում, փռվելով մետաքսի վերմակին, նա սկսեց խորհել: Յերկու որ առաջ մի գաղտնի հաղորդագրություն ստացվեց այն մասին, վոր խանը Պարսկաստանից անցնելու յե Ջալանաչ ուղիսի վրայով: Շատ տարիներ Ագուավը մասնակցել էր խանի դեմ մղվող կռիվներին: Կովի ձևերը փոփոխվել էին, խանի ուժերը աճել, բայց այդ կովում ամենագլխավորը միշտ մի բանն էր մնում, — ջուրը:

Յերկու տարի Ագուավը Եսկադրոնի համար ձիեր էր ջոկում: Թուրքմենական ձիերը յերկու որ կարող էին առանց ջրի դիմանալ: Ուղտերը ցողոտ գիշերնե-

րին, յերբ անապատում փշերը խոնավ եյին ցողից, — կարող եյին յերեք որից ավել գնալ, առանց ջուր ստանալու:

Վորպեսզի տոթից ջրի գոլոշիացումն պակասեցնի, Ագռավը հրամայեց ջրամանները վերից սպիտակ թաղիքով կարել: Հետագայում նա համոզվեց վոր այդ ձևով ջրամաններում ջուրը սովորականից մի քանի որով ավելի յերկար ե պահպանվում: Մոտ յերեք տարի յեր ինչ Ագռավը գնդացի իրայիններին սովորեցնում եր ուղտերի վրա գնալ:

Ագռավը քարտեզ ճարեց, դրեց իր առաջ և իր կլոր աչքերը սուզեց նրա մեջ: Ամեն ինչ լավ ե, կարգավորված և պատրաստված, բայց բոլոր բարդ հաշիվները, մարդկանց վարժեցումը, նույնիսկ սպառազինումը, — ամեն ինչ կարող եր փոխվել՝ նայած թե վորտեղից եր անցնելու Զուհարդ խանը:

— Յեթե եստեղ... — փնթփնթաց Ագռավը, մատները տանելով համատարած ավազուտների վրայով. — նա կարիճի պես ավազից չի վախենում: Եդ դեպքում ինձ պետք ե տասնևմեկ որ նրա յետևից ճանապարհ գնալ:

Եսկադրոնի հրամանատարը լռեց և յետ ընկավ բարձին:

— Հարկավոր ե բամբակից խալաթներ վերցնել: Գիշերը անապատում սաստիկ ցուրտ ե... Մթերը, փամփուշտներ:.. և անպայման գնդացի:

Յեվ նրա ուղեղում սովորականի պես սկսեցին նշվել զանազան քանակի մթերքներ, փթերի թվեր, վորոնք անհրաժեշտ եյին սլարենավորման համար:

— Իսկ յեթե եսպես անցնի՞...

Հրամանատարի մատները դանդաղ շարժվեցին ուղիսի վրայով, իսկ դեմքը ավելի յերկյուղալից եր դառնում: Հետո նա փակեց աչքերը: Թվում եր թե նա տեսնում ե ինչ վոր բան՝ վորը սարսափեցնում ե նրան:

— Այ թե ինչեր ե տեսնու, հա, — ասաց վերջապես նա բարձրաձայն և լռելով, քիչ հետո նորից բարձրաձայն սկսեց իր դատողությունները: Նա սկսեց խոսել կարճ և վճռական, կարծես հրամաններ արձակելով:

— Միայն ջուր լինի, — մնացածը ջհաննամը: Առանց ուղտերի կգնամ: Մթերքը ամեն մեկը իր հետ կվերցնի: Մի որում կհասնեմ: Խալաթները մնան: Առանց դրանց ել շոգ կլինի: Մի գնդացի, պահեստի ձիերի վրա ջուր — և հոյդա:

Ագռավը քարտեզը թագգրեց գրպանում և նորից սկսեց խորհել: Նա վոչնչի չհանգեց և իրեն շատ վատ եր զգում: Հետո նա ցած ձայնով հրամաններ տվեց հերթապահին:

Սենյակը մտավ յոմուղ ուղեցույց Մահոման և նստեց դռանը: Ագռավը նրան ամեն բանում հավատում եր: Ածխի նման սև, սուր, զիշատիչ դեմքով և յերկար ավազակային բեխերով, — Մահոման համ-

բերությամբ նստել և լռում եր: Նա լսեց հրամանա-
տարի բոլոր մտահոգությունները, հետո վերցրեց մի
դարմանի ցողուն և սկսեց յերկար տեղավորել իր
ցցված մատին, ջանալով հավասարակշռությունը պահ-
պանել:

— Ի՞նչպես ե կոչվում ես, — հարցրեց նա ուսերեն:

— Կշեռք, — պատասխանեց եսկադրոնի հրամանա-
տարը:

Մահոման աշխուժացավ և սկսեց խոսել իր լեզվով:

— Բախտը այ եսպես բռնելու յե Ծարավի կշեռ-
քը, — նա մարտականորեն պարզեց ձեռքը առաջ: Նրա
հայացքը դարձավ վայրի և մռայլ:

— Ես կողմից մենք ենք լինելու, ես կողմից — Ջու-
նաիդ խանը: Ամեն մեկը պիտի՝ արյուն և ջուր լցնի
կշեռքի վրա: Բայց ում մոտ վոր շատ ջուր յեղավ, —
նա ել կհաղթի:

Մահոման մի թասրոնական շարժում կատարեց
և լռեց:

— Եդ յես առանց քեզ ել գլտեմ, վոր ջուր ե
պետք, — մի քիչ նեղացած ասաց Ազուավը:

— Իսկ հետո եսպես կլինի, — հանդիսավոր կերպով
շարունակեց Մահոման, — աչքերը վեր բաձրացնելով:
Ո՛, Ծարավ: Վերցրու քո կշեռքը: Դու տեսնում ես, —
ես նժարը բարձրացավ: Վերցրու խանի արյունը և
թափիր արևի տակ, վողջ կարակուսի ավազուսներով:

Մահոման լռեց, — օպասելով տեսնել հրամանա-
տարի դեմքին հիացմունք և զարմանք: Բայց նրա

յերկար քթով և կլոր, կանաչ աչքերով կարմիր դեմքը
սկեռված եր նրա վրա առանց վորեւե արտահայտու-
թյան:

— Բայց վոր տեղն ե նա գնալու: Ի՞նչ վերցնել և
ինչ չվերցնել, — նորից հարցրեց եսկադրոնի հրամանա-
տարը:

Մահոման լռու եր:

— Դու, ախպեր ջան, իսկի գահրումար ել չգի-
տես, — տխրությամբ վրա բերեց Ազուավը:

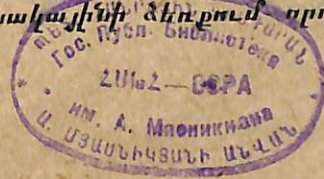
Նա գրպանը կոխեց քարտեզը և յերկուսն ել դուրս
յեկան:

1006
28462

ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՐՎԱԾԸ

Ուշ գիշերին վողջ ոսգիսովը մեծ շները սկսեցին
վռնալ: Բերդի պարսպապատ բակում ձին կատաղա-
բար դոփում եր: Թույլ և կամացուկ մի հարված դար-
պասին՝ վոտքի հանեց գիշերապահին: Արթնացած Ազ-
ուավը մոտեցավ դարպասին:

Փողոցից բացված անցքից ներս նետվեց ձին: Նա
կորած եր փրփուրի մեջ և ամբողջ մարմնով դողում
եր: Ուղիղ հրամանատարի վոտքին՝ թամբից ցած սողաց
մի մարդ: Գիշերապահը լապտերը մոտեցրեց: Ծեր
ուզբեկը կանգնած չորքոտանու նման՝ դժվարությամբ
եր բարձրացնում գլուխը: Մի վայրկյան նա ասես թե
անհետացավ խավարում: Լապտերը յերիտասարդ
կարմիր բանակային ձեռքում որորվեց: Հետո լապ-

տերի լուսեղեն շրջագիծը նորից ընկավ գետնին և կրկին լուսավորվեց մարդկային արյունովա դիմակը։ Վերավորի միրուքը արյունով թրջվել եր։ Ականջների և քթի փոխարեն վերքեր եյին սևին տալիս։ Տանջված մարդը կամացուկ մի բան շնչաց, բայց Ազոավը վոչինչ չհասկացավ։

— Դարգան-ատա, — («Լոցմանների հայրը») վորոշակի կերպով ասաց վերջապես վիրավորը։

— Ահազանդ։ — Ասես արձագանք տվեց Ազոավը գրկելով յերեսով առաջ ընկնող ծերունուն, — կանչել բուժակին։

Մի քանի վայրկյանից ականջ ծակող պղնձե շեփորը սկսեց ահագանգ տալ։ Սկսվեց ինչ վոր աներևակայելի մի բան։ Գիշերապահը վազեց դեպի չոր մացառի դեզը, վորը սլատրատոված եր այդ դեպքի համար, թափեց նրա վրա քարյուղով լի ամանը և նետեց լուցկին։ Ամբողջ բակը լուսավորվեց ինչպես ցերեկը։ Ահաբեկված ուղտերի հուսահատ մոռնչը, ձիերի խրխինջը և արշավող հեծյալների դոփշունը, — բոլորը բռնկվեց բոցի նման և նրա պես ել արագ հանգեց։ Բակի մեջտեղում, մթության մեջ կանգնել եյին ձիավորների ամբակուռ շարքերը։

— Ուղտերը թող յետևից գան։ Հրանոթի մոտ թողնել գնդացիք և տասը մարդ։ Հեծ-նել։

Խիտ շարքերը քառատրոփ հորդեցին և անթափանց խավարում անհետացան։ Գետինը քարոտ եր և ձիերը թեթև եյին ընթանում։

Գիշերային յերկնքին ձգվել եր արշալույսի վարդադույն շերտը։ Հետո նա դարձավ ավելի վառ և շուտով յերկնքում հրդեհվեց լուսաբացն ու լուսավորեց գորշ ավազուտները։ Մի ինչ վոր անընդհատ և համաչափ հնչյուն եր լսվում անապատում։ Այդ ազմուկը լսելի յեր նույնիսկ եսկադրոնի սմբակների տրոփի միջից։ Հետո նա դարձավ վորոշակի և սկսվեցին պարզ լսելի դառնալ մարդկային ձայներ։

— Ու-դ-տ, վայդ-տ, (ոգնության հասեք)։

Հեծյալների շարքից մեկը ջգայնորեն ասաց.

— Բնակիչներն են ճշում։

Գիշ հետո սրարշավ յերթը փոխարինվեց հանդարտ քայլերի, վորովհետև ճամբան անցնում եր ավազաբլրով։ Հետո միանգամից խավարից դուրս յեկավ բոցավառ ոռոգիսը։ Դա մի հրեղեն համատարած ծով եր։ Խլացուցիչ կերպով Ֆշշում եյին կանաչ ծառերը։ Նրանց վոստերը կրակի մեջ եյին։ Պատերի վրայով մարդկային սև ստվերներ եյին ասես թռչկոտում։ Ոռոգիսի արվարձանը դեռ անվնաս եր և բոցերի կուրացուցիչ փայլի մեջ, ինչպես մեկանով գծավորված մուգ ուրվագծեր՝ բարձրանում եյին բարդիները։ Կավեղեն ամբուլթյունները վիթխարի վառարանների եյին վերածվել, վորոնց մեջ այրվում եյին մարդիկ իրենց ունեցվածքի հետ։

Ազոավը շտապում եր իր եսկադրոնով, և գրեթե բոլոր մարդկանց ուղարկեց բնակիչներին ոգնելու։ Հակառակորդը չկար։ Հետախույզը վոչ-վոքի չեր հան-

դիպել: Բոցերով բռնված ամբուլթյուններից մարդկանց փրկելը չափազանց դժվար է: Վոչինչ չհասկացող և չլսող մարդիկ, կոտորածից խելահեղված, վագում ելին պատերով և ճշում, —

— Ոգնեցե՛ք:

Շատերին ուժով վար բերին: Ուղիսում կանայք չկային: Զուհախղ խանը նրանց տարել էր իր հետ:

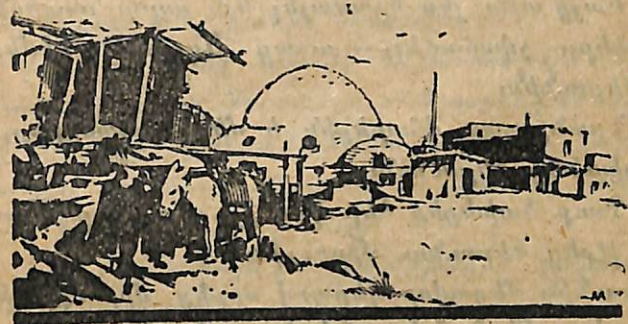
Հրկիզված և վիրավոր ծերունիներին ու յերեխաներին կարմիր-բանակայինները առնում բերում էին Ագուավի մոտ: Բուժակը հազիվ էր կարողանում գործը գլուխ բերել: Ագուավը վորոշեց մինչև լուսաբացը տեղից չշարժվել: Նա զգուշանում էր պաշարումից և բացի այդ սպասում էր ջրկիր ուղտերին:

Յետ ու առաջ որորվելով, իրենց կրծքին խփելով և ընհատելով իրար, վիրավորները մրկված խալաթներում, լացով պատմում էին դժբախտության մասին: Հարձակումը կատարվել էր միանգամայն, բոլոր դարպասների վրա: Մարդկանց ծեծում էին ինչպես անասունների:

Կարմիրբանակայինները վիրավորներին լսում էին խիստ զգացված, բայց Ագուավը սառնարյուն էր: Միայն թե հենց վոր նա իմացավ, վոր խանը տավարը քշել է, նրա դեմքին գոհունակության պես մի բան վառվեց: Հիմա նա գիտեր վոր խանը չէր կարող արագ շարժվել: Բայց մի ժամից հետո նրա դեմքը մռայլվեց: Ուղարկված յերրորդ առաջապահը յետ քշեց տավարի կեսից ավելին: Զուհախղը չէր վերցրել նույն իսկ

կովերը, վորոնք միայն ուղադիսներում են կարողանում ապրել: Սովորաբար նա տեղն ու տեղը մորթում էր նրանց և միսը վերցնում էր հետը: Ագուավը տարակուսանքի մեջ էր: Ինչո՞ւ յեր խանը հարձակվել ուղիսի վրա, և նրա դեմքը ավելի էր տագնապալից տեսք ընդունում:

Գորշ լուսաբացի հետ յեկավ նաև լուծումը: Գուհատ, իրեն կորցրած կարմիր բանակայինը սլացավ փրփրակալած ձիու վրա:

— Ընկեր հրամանատար, Գիշերը ուղտերը բերինք, տկերը ջրով չլցրինք, — մտածեցինք, վոր շուտ լինի, քանի վոր ջուր եստեղ էլ կար: Ամբողջ քարավանի վրա մենք հինգ հոգի էլինք: Բայց... բոլոր տկերը ճեղքել էին. իսկի չիմացանք էլ ով էր անողը: Յեթե ջուր լիներ, էլի կլսեյինք... իսկ ենպես վոչինչ չլսեցինք: Հրամանատարի դեմքը գորշացավ այնպես, ինչպես այն ավազը, վորի վրա նա կանգնել էր:

— Իսկ պահեստի տկերը, — հարցրեց նա:

— Պարանները կտրեցին: Բոլոր պահեստի տները մի ուղտի վրա ելին բարձված: Նրանց ել են գողացել:

Ազոավը վառ յերևակայության տեր մարդ չեր, բայց այդ ըոպեյին նա պատկերացրեց Մահոմային՝ վորը պատմում եր կշեռքի մասին:

— Տկեր ունե՞ք ջրի համար: Բոլորը կգնեմ, — դանդաղ մրմնջաց Ազոավը մոտեցող ուզբեկին:

— Յերեկ յոմուղները շուկա յեկան և բոլոր տները գնեցին, — պատասխանեց ծերուկ խանութպանը:

— Բայց ախր յես հրամայել եյի բոլոր ոաղխներին տկերը չվաճառել, — ասաց Ազոավը՝ դիմելով դեպի ծերունին:

— Նրանք շատ վճարեցին և մենք ծախեցինք, — պատասխանեց ծերունին:

— Դուք ծախեցիք ձեր կյանքը, — գոռաց Մահոման և թքեց ծերունու միրուքին:

Ծերունին մեղավոր կերպով սրբեց միրուքը թևքով և լռեց: Մահոման, աներկյուղ նայելով Ազոավի չարագուշակ դեմքին՝ ասաց.

— Ջուռաիդ խանը հարձակվեց մեզ վրա և վոչ թե Դարգան-Ատայի: Նա դիտեր վոր մենք հետապնդելու յենք իրեն և մեզ ջրից զրկեց: Մնացածը կարևոր չի:

Նա անփուլթ կերպով քացով տվեց ծխացող խանձվածքին:

— Ինչպես կարևոր չի — աղաղակեց ծերունին: Նա հազար գլխից ավել վոչխար քշեց: Նա իր հետ քաշ տվեց բոլոր կանանց:

— Ահա թե ինչ, — նա վոչխարներ ե վերցրել իր հետ, — հարցրեց Ազոավը թեթևացած:

— Ինչո՞ւ համար հրամանատարը ուրախանում ե, յերբ մեզ կողոպտել են, — հարցրեց ծերունին, յերբ տեսավ, վոր Ազոավի դեմքին ժպիտ բացվեց:

— Ալլահը ձեզ խնայեց և նվիրեց ձեզ ձեր վոչխարները, — ասաց Մահոման թեթև ծաղրով: Յերեկ հենց եզ վոչխարները ձեզ փրկեն, վորովհետև վոչ վոք ենպես կամաց չի գնում, ինչպես վոչխարը: Հիմի մենք կարող ենք խանին հետապնդել:

Ազոավը գլխով արավ, հաստատելով Մահոմայի մտադրությունը: Ջուռաիդը ծանրաբեռված եր ավարով: Արշավը միանգամայն հնարավոր եր դեռ: Բացի դրանից, իր հետ անասուն ունենալով՝ ավագակը պիտի ջրհորների գծով գնար:

Ազոավը մի կողմ քաշվեց, ծխեց և խորասուզվեց մտածության մեջ:

Ո Ի Զ Բ Ո Յ

Ազոավը վորոշեց դուրս գալ թեթև և արագ: Բնակիչները մի դեզ դատարկ դղուճներ բերին, վորոնք պիտի փոխարինեյին տկերին: Նրանց լցրին ջրով և արագ բարձեցին ուղտերին, յերկու պարկ լավաշի հետ:

Մոտ մի ժամից հետո ջոկատը դուրս յեկավ, իր առաջ ունենալով ջրկիր քարվան: Ջոկատը արագ անցավ ցանքսերի մոտով և ապա թփերով ծածկված ավագաշերտը:

Յուրտ, սառեցնող գիշերը վերջացավ և արևը միանգամից սկսեց կիզել: Յողից մթնած մացառն ու քարը չորացան և սպիտակեցին:

Ջոկատը մտավ Ուզբոյ: Այդպես եր կոչվում Ամու - Դարյայի նախկին հունը: Մի ժամանակ այստեղ կյանք կար: Աղմկոտ և բազմամարդ քաղաքները իրենց ժխորալից շուկաներով, շրջապատված էին վոռոգված դաշտերով: Բայց Դարյան ընթացավ ուրիշ հունով և յերկիրը կործանվեց: Կարակումի ավազուտները խեղդեցին և գետնին հավասարեցրին բոլոր ավերակները:

Ճանապարհի ամենալավ տեղը Ուզբոյն եր համարվում, վորովհետև այստեղ ավազ չկար: Շիկացած ճալաքարը մի քանի հարյուր կիլոմետր յերկարությամբ և մի կիլոմետր լայնությամբ մի տարածություն՝ ամբողջովին ծածկել եր: Ամեն քայլափոխին կոխված սմբակները սահում էին և կրճատում: Ձիերը գրեթե մինչև ծնկները խրվում էին քարերի մեջ:

Հեռու, մի կողմի վրա, բարձր անդունդի յեզրին, վորը մի ժամանակ յեզերք եր յեղել, սյուններ էին ցցվել: Դրանք ծառեր էին: Վոսկրի պես կարծր, զուրկ կեղևից և վոստերից, նրանք այն ժամանակից, յերբ այստեղ գետ ե հոսել, մինչև այսօր կանգնել են: Քամիներից և դժնի յեղանակներից նրանք նույնիսկ վառելու համար անպետքացել էին: Յերբ վոր վառվում էին նրանք, տաքություն չէին տալիս:

Գորշ ոճերը ամբողջ կույտերով պառկել էին մեծ քարերի ստվերներում: Մարդիկ և ձիերը ամեն

մի քայլին միապաղաղ կերպով տատանում էին գլուխները:

Մռայլ, հրկիզված յերկինքը արձձի ձուլվածքով եր պատել: Ջոր ողբ դողում եր և շիկացած քարերի վրա յեր հոսում: Կեսորին, յերբ արևը բարձրացավ գլխավերևը և հեծյալի ամբողջ ստվերը տեղավորվում եր ձիու փորի տակ՝ Ագուավը թույլատրեց ջրամաններից ջուր խմել, ապա նախազգուշացրեց, վոր մինչև յերեկո չի թույլ տա խմել:

Բոպեաչափ հանգստից հետո եսկադրոնը շարունակեց իր ճանապարհը: Ձիերի վոտները վիրավոր էին: Ջոկատը իր յետևում թողնում եր արնով թրջված քարեր: Շուտով, հանգստից հետո, Ագուավը հրամայեց Մահոմային վերցնել հինգ մարդ և դիտել ավերակները, վորոնք յերևում էին մի կողմի վրա: Նա գիտեր, վոր այդտեղ ջրհոր պիտի լիներ: Մահոման մեկտեր, վոր այդտեղ ջրհոր պիտի լիներ: Մահոման մեկտեց, բայց շուտով վերադարձավ յերկյուղած հայացքով և զեկուցեց, վոր ջրհորը լցված ե քարերով: Նա ավելացրեց վոր ջրհորի շուրջը շատ հետքեր կային և, ինչպես յերևում ե, այնտեղ քիչ առաջ անասուն են ջրել:

Ագուավը որորեց գլուխը և ջոկատը առաջ տարավ: Նա չեր սպասում, վոր ավազակը ջրհորները պիտի լցնի: Ջուր ամենից ավելի իրենց, յոմուղներին եր պետք: Ջուրը փչացնելը Կարակումի անապատներում ամենից ծանր հանցագործությունն եր համարվում: Բայց անա նրա մեջ մի միտք ծագեց, վորով նա գվարթացավ:

Նա հիմա հաստատ գիտեր, վոր առջևում գնում է ինքը, Զուռնաիդ խանը: Վոչ վոք բացի նրանից չեր հանդգնի ջրհորները քարով լցնել: Բացի դրանից նա հասկացավ, վոր խանը հեռու չի և գնում է վոչ այնքան մեծ ջուկատով: Նա վախենում է հետապնդող եսկադրոնից և ուզում է իր և ջուկատի միջև մեկ կամ յերկու որվա անջուր ճանապարհ թողնել:

Վոչ հեռու, մի կողմի վրա յերևաց արյունոտ փալաւի կույտ: Առջևում յերևում էին ճիշտ այնպիսի արնոտ հետքեր քարերի վրա, վորպիսին իր յետևում թողնում եր ջուկատը:

— Նրանց ձիերի վոտները մինչև ծնկները փալասով են փաթաթված յեղել, — բացատրեց Մահոման:

— Իսկ ինչո՞ւ դու ինձ ևս խորհուրդ չտվիր նույնպես վարվել, — ասաց Ազուավը խռովահույզ:

— Նրանք ուզեցել են իրենց հետքը թաքցնել: Բայց մեզ հարկավոր եր արագ գնալ: Տեսնո՞ւմ ես մենք նրան հասնում ենք:

— Իսկ ինչո՞ւ աժմ նրանք սկսեցին դեն շարտել իրենց փալասները, — հարցրեց Ազուավը:

— Նրանք ել մեզանից չեն վախենում, — պատասխանեց Մահոման, — նրանք գիտեն, վոր մենք դուռններով ենք գալիս: Դուռններում ջուրը արագ է չորանում: Հիմա մեզ ջուրը հերիք կանի միայն վերադարձի համար: Ավելի ուշ մենք ել չենք կարողանա վերադառնալ: Վճռիր:

Մի րոպե Ազուավը տատանվեց, հետո պատասխանեց:

— Մինչև վաղը մենք կդիմանանք: Զրի կեսից ավելին չի չորանա: Վաղը յերեկոյան յես ամբողջ ջուրը կտամ մարդկանց և ձիերին ու մի որում կհասնեմ խանին:

Ազուավը լռեց և առաջ անցավ արնաշաղախ փալասների մոտով, ասես արհամարհելով մի սպառնալից նախազգուշացում:

Որն անցավ տխուր և տանջալից: Մարդիկ միայն այն մասին էյին մտածում, թե յերբ կգա յերեկոն, վոպեսդի ջրամաններից մի փոքր ջուր խմեն:

Յերեկոյան աղձամուղջին քարելից տոթ եր զգացվում, բայց ողը այնպես ցրտեց, վոր հեծյալների ատամները սկսեցին կափկափել: Հետո իսկույն գիշերն իջավ և ցուրտը անհանդուրժելի դարձավ: Ուղտերին շրջանաձև պառկեցրին: Մարդիկ վողջ գիշեր դողում էյին, ջանալով քարերի վրա տաքանալ:

Լուսաբացի դեմ, յերբ կարմիր-բանակայինները ծանր քնի մեջ էյին ընկղմել՝ Ազուավը անխոհորեն բոլորին զարթեցրեց և ջուկատը առաջ շարժվեց: Մարդկանց կուշտ խմացրին և մի-մի ջրաման ել պահեստի ջուր տվին: Թուրքմենական ձիերը, վորոնք հեշտությամբ էյին դիմանում ծարավին, միայն ջրամանի չափ ջուր ստացան: Ուղտերը մի ժամի չափ արածեցին, վորո՞ճալով ցողից թաց մացառը: Ազուավը առանց կանգ առնելու ջուկատը առաջ եր տանում մինչև կեսորը:

Յերկու անգամ Մահոման թեքվեց ճամբից և վերադարձավ՝ հայտնելով վոր ջրհորները լցված են: Զու-

նախդ խանը կուշտ ու կուռ խմացնելով իր մարդկանց և անասուններին, առաջ եր անցնում, ջրհորները վոչնչացնելով:

Կեսորին Ագուավը մարդկանց թույլ տվեց բերանները միայն թրջել և կես ժամվա հանգստից հետո, ել մինչև յերեկո թույլ չտվեց կանգ առնել: Նա ասես թե ծարավից չեր նեղվում, միայն յերեսը մթնել եր, իսկ աչքերին արյուն եր իջել:

Յերեկոյան Մահոման նորից ուզեց խոսք բաց անել վերադարձի մասին: Նա մտիկ տվեց ձիավորների շարքերը, ապա խղճահարությունը չպապարկեց լեզուն, վորը նշանակում թե նա ուզում ե խոսել, բայց հրամանատարը արևելյան ճողում խոսակցություն լսելու տրամադրություն չուներ:

ՏԱՆՁԱՆՔՆԵՐ ԱՎԱԶՈՒՏՈՒՄ

Խոշոր, միգամած աստղերը առկայծում եյին փոշոտ, ցուրտ յերկնքում: Մարդիկ տնքում եյին և տրորվում յեղյամով ծածկված քարերին: Ձիերից թամբերը վար չեյին առել, վորպեսզի կռնակները չմրսեն: Ձիավորները պառկել եյին՝ ձեռներին սանձերը կապած: Ձիերը, ծարավից հյուծված, նիրհել եյին: Մի քանի նժույգներ քնած կարմիրբանակայինների ձեռքից չկարողանալով պոկ գալ՝ տարտամորեն թափառում եյին ուղտերի շուրջը, ջրի բուրմունքը առնելով:

Հրամանատարը մտադիր եր առավոտյան ամբողջ շուրը մարդկանց և ձիերին տալ, թողնել ուղտերին

և ինչքան հնարավոր ե արագ առաջ գնալ: Բայց աժմ նրան սաստիկ անհանգստացնում եր ավելի ու ավելի ուժեղացող ցուրտը: Նա հրամայեց Մահոմային մացառ հավաքել և խարույկ պատրաստել: Նա ուզում եր վար բերել ջրով լի դդուճները կրակին մոտ: Ուշ գիշերին Մահոման յեկավ: Նա արթնացրեց Ագուավին և շփոթված շշնջաց, վոր մացառ չկա:

— Ի՞նչ յեղան մացառները, — հարցրեց Ագուավը, դեռևս լավ չսթափված: Նա դողում եր ցրտից, աշխատում եր ատամներն իրար չխփել, բայց հազիվ եր բռնեն արտասանում:

— Ներիր, բոլորը հրդեհել են, — պատասխանեց Մահոման: — Յես շատ հեռուներն յեղա, բայց ամեն տեղ մոխիր եր: Այդ խանն ե արել, վոր մենք չկարողանանք ջուր տաքացնել:

Վերջին խոսքերը Ագուավին ստիպեցին վեր թռչել: Նա շտապով գնաց ուղտերի մոտ: Յոմուզը հետևեց նրան: Քարավանի մոտ խրխնջում եյին ձիերը: Ագուավը չթաքրեց լուցկին և նույն վարկյանին նրանք ցնցվեցին իրենց տեսածից:

Ձիերը, ծարավից հյուծված, լափում եյին խոնավ ավազը: Ագուավը նետվեց դեպի դդուճները: Նրանք պղպջակի պես թեթե եյին: Առաջին անգամ, պատերազմի այն տարիներին, եսկադրոնի հրամանատարը զգաց, վոր ծնկները դողում են և գլուխը պտտվում: Առավոտյան նա մտադիր եր բոլոր ջուրը տալ մարդկանց և անասուններին և այդ դեպքում ջոկատը մի ուրվա կյանք կունենար: Իսկ այժմ...

Ազոավը իրար յետևից բաց եր անում դպումները
և ձեռքը կոխում եր մեջը: Նրանք դատարկ էյին և մի-
այն տակը սառույց կար կապած: Խոնավ, դողդոջուն
ձեռքերով Ազոավը նորից վառեց լուցկին և սկսեց դի-
տել մոտիկ յերկու դպումները: Նրանց վրա ճեղքվածք-
ներ կային: Ինչպես յերևում եր ջուրը մի փոքր
պատել եր սառցով, բայց դա յեւ բավական եր, վոր-
պեսզի դպումները ճաքեյին: Զուրը ճաքած տեղերից
դուրս եր յեկել և տակը մնացել եր սառցի կտոր:

Մահոման նստել եր ավազի վրա և լալիս եր: Նրա
մոտ և ջուրջը ամեն տեղ յերևում էյին թափված ջրերից
գոյացած մեծ բծեր: Ազոավը տեսավ, վոր հինգ կարմիր
բանակայինները մոտենում են իրենց ձիերը բռնելու:
Մի ակնթարթ նրան տիրեց հզոր մի ցանկություն՝
վերցնել մի բուռ խոնավ ավազ բերանում և ծարավը
խաբել: Մի ինչ-վոր համառ ձայն նրան պնդում եր,—
սառույցը ամաններում հալչում ե և ջուրը ավազի
վրա յե հոսում: Նա ագահորեն լիզեց իր պաղ և խո-
նավ ձեռներն ու սթափվեց:

Առավոտյան մարդիկ կտեսնեն թափված ջուրը...
Նա մինչև անգամ վախենում եր մտածել, թե ինչ կա-
րող ե պատահել: Ընկած և ճոնչող ձայնով նա հայ-
հոյեց ձիերը բաց թողնող կարմիր-բանակայիններին
և հրամայեց ճամբա ընկնել:

Նա չբացատրեց ապշահար կարմիր-բանակայիննե-
րին, թե ինչու համար ձիերը ավազ են ուտում: Յերբ

մարդիկ որորվելով նստան ձիերին՝ Մահոման մոտե-
ցավ նրան և շշուկով ասաց.

— Յեթե վաղը մենք խանին չհասնենք՝ մենք
կկործանվենք:

Ազոավը վոչինչ չպատասխանեց և ճիգով բարձրա-
ցավ թամբին:

Զոկատը շարժվեց և մի քանի ժամից հետո նորից
քարերի վրա սպիտակ մի բոց փովեց և որը բացվեց:
Առաջվա նման անդունդի գլխին ծառեր էյին ցցված,
վորոնք նման էյին հեռագրասյուների:

Մինչև կեսօրը Մահոման նորից հանդիպեց ճամբին
ընկած մի ջրհորի և համոզվեց, վոր լցված ե: Ազոավը
սլարդ տեսնում եր, վոր ջոկատը կործանվում ե:
Ձիերը որորվելով և ընկնելով առաջանում էյին, վոտ-
ները քարերին խփելով ու արնոտելով: Ձիավորները
հարբածների նման տարուբերվում էյին: Վոչ մի մարդ
չեւ ասի այժմ, թե ուր ե գնում ինքը և ինչպես
ընկավ նա այստեղ: Բոլորի ձեռքերը փոշուց և արևից
գորշացել և ծալծալվել էյին՝ ինչպես կրիայի կաշին:
Թույլ և անողնական կերպով, սանձը բաց թողած, նրանք
բռնում էյին թրի շիկացած կոթը կամ հանում էյին,
չգիտես թե ինչու, ծխախոտի դատարկ քսակը: Շա-
պիկն ու վարտիքը բազմաթիվ անգամ թրջվելով և չո-
րանալով քրտնքից, կարտոնի նման դրված էյին
նրանց մարմինն և ծակում էյին նրանց: Ազոավը
ինքն եւ լավ չեւ իմանում, թե յերբ ծագեց արևը:
Այսօր թե վաղուց-վաղուց:

Յետևում ցուրտ խավար եր: Անապատում անց-
կացրած գիշերները ձուլվում և խառնվում էյին մթին
բծերի հետ և ամեն բոպե շողվում էյին: Աչքերը
լուսից անտանելի կերպով ցավում էյին:

Մի կարճ ակնթարթով հեծյալը կորցնում և գիտակ-
ցությունը, մինչև մյուս բոպեյին սառեցուցիչ ցուրտը
արդեն բռնում եր նրա վողջ մարմինը: Յերբեմն Ազու-
վին թվում եր, վոր հենց մի բոպե առաջ գլխի վրա
ադոտ շողում եր փոշոտ սառնամանիքային գիշերը
խուսափուկ ասողերով: Մահոման մացառ եր փրնու-
րում և լալիս եր: Նրա բոլոր վոսկորները ցրաից
ջարգվում էյին և ամեն ինչ յերազ եր՝ նման տենչա-
յին զառանցանքին:

Հյուժված ձին ընկավ ծնկների վրա և Ազուվը
սթափվելով՝ նայեց բոլորին: Նրանք որորվում էյին վոչ
թե յետ ու առաջ, այլ աջ ու ձախ: Ասես շատ հեռվից
հասավ Մահոմայի ձայնը:

— Ուղտերը շատ թեթև են գնում: Յեթե ձիավոր-
ներն իմանան՝ մենք ամենքս մեռնելու յենք:

— Ճիշտ ես ասում, — պատասխանեց Ազուվը: Նա
թափահարեց իր վրա ծանրացած մաշող նիրհը և մո-
տենալով քարավանին՝ գնդացիրայիններին ասաց, —

— Յես վոչ վոքի չեմ կարող վստահել ջուրը: Գնա-
ցեք, միացեք շարքերին:

Ազուվի հին մարտական ընկերները մտիկ տվին
նրան պիտոթ աչքերով և մեքենաբար կատարեցին
հրամանը:

— Մահոմա, քիբ ուղտերին, — ասաց Ազուվը և
շուրջը նայեց: Նա տեսավ, վոր ձիերը քարավանի
յետևից գնում էյին ջրի հույսով:

Կեսորվան մոտ եր, յերբ Մահոման սկսեց հրա-
մանատարին ինչ-վոր բացատրել: Յերկուսն ել դան-
դաղ զրուցում էյին, հաղիվ լեզուները շարժելով և
գժվարությամբ էյին հասկանում իրար: Անցավ
ավելի քան մի բոպե, առաջ քան նրանք իրար
կհասկանային: Զուհաիդ խանի հետքերը մի կողմ
էյին թեքվում: Մահոման շրջեց ուղտերին և գնաց
այդ հետքերով:

Այլանդակ և քանդուկած ավազաթմբերը ամեն
բոպե սպառնում էյին նրանց տակովն անել: Ձիերը
մեկը մյուսի յետևից վեր էյին սողում գալարուն ավա-
զաթմբերով: Շարքերը կտրտվեցին և հեծյալները սկսե-
ցին ամբոխով առաջանալ: Ձիերը ներքեից տոթում
խաշվում էյին, կարծես նրանց սմբակները փորփորում
էյին շիկացած ածուխները: Յետ շրջվելով, ձիերը
առաջանում էյին հոսող՝ ավազով:

Կեղտոտ, գետնի գույնով, քրտնքի սև շերտերով,
նրանք նորից շրջվեցին դեպի վերելք, հույս ունենալով
ավելի կայուն շերտի կառչելու:

Յերկու ուղտեր ընդհանուր պարանից կտրվեցին և
սկսեցին յետ մնալ: Ներքևում սպիտակ ճաղատի պես
փայլում եր ամրապինդ հողը: Այդ տեղերից վերջին
փոթորիկը ավազաբլրեր եր քշել:

Ուղտերը արագ ցած իջան և վազեցին ներքև, բարխաններով։* Նրանց գրավում եր հեշտ ճանապարհը։ Մահոման գողաց և թևերը թափ տվեց, բայց արդեն ուշ եր։ Ավազը հոսեց։ Ուղտերը վզերը ձգեցին և վազ տվին քամու արագությամբ։ Բայց նրանք վոտ դրին ավազաբլրին և դա բավական եր։ Ավազի ամբողջ զանգվածները շարժման մեջ մտան։ Պոռթկաց վայրենի և թախծոտ մի մոռենչ։ Խուլ և սպառնազին՝ թնդում եյին բարխանները։ Սև քուլաներով, ամպի անագին պայթյունի նման, վողջ ձորը վորոտաց։ Ավազաթմբի գագաթը գլորվեց և իր տակը թաղեց յերկու ուղտերին։

— Այդ ուղտերի վրա ջուր չկար, — խուլոտ հարցրեց Ագուավը, հանցավորի նման շուրջը նայելով։

— Հրամանատար, դրանք ջրով բարձված վերջին ուղտերն եյին, — տխուր շշնջաց յոմուդը։

Ագուավը վոշինչ չպատասխանեց և ընդհանուր շարժումը շարունակվեց։ Կես ուրից հետո ծարավի տանջանքները անտանելի դարձան։ Բոլորի քթափողերը չորացել եյին։ Կուլ տալու գործողությունները անտանելի ցավեր եյին պատճառում։ Ուռած լեզվից արյուն եր յեխում և դիպչելով լնդերին, ասես թե կաշի յերքերթում։ Մարդիկ ափով փակում եյին քիթը, հուսալով վերջին խոնավության վողորմելի մնացորդը թորեցրում պահել։ Բայց չոր փոշուտ ողջ չորացած կոկորդից ներս եր խուժում և կիզում եր վողջ կուրծքը։

* Բարխաններ, — ավազե թմբեր են, վորոնք առաջանում են քամուց։

Արշավանքի սկզբում ձիավորները փոշուց սրբում եյին աչքերը։ Հետո սկսեց արցունքահոսություն։ Այժմ փոշին կուտակվել եր կոպերի ծայրերին, բայց աչքերը չոր եյին։ Հողի հատիկները կոպերից ցած եյին ընկնում և գրեթե կուրացնում եյին մարդկանց, ստիպելով նրանց տնջալ ցավից։ Շրթունքները մինչև արյան յերակները՝ ճեղքվել եյին։ Մարդիկ ձայները կորցրել եյին և շշուկով եյին խոսում։

Յերբ վոռե մեկը անմեղ կերպով շատ եր մոտենում ուղտերին՝ Ագուավը, վորն արդեն իրեն նման չեր, արյունով լցված կլոր աչքերով՝ կատաղած խռոում եր և մահվամբ սպառնում։ Հանցավորը խուլույն և յեթ թագնվում եր նրա հայացքից։ Յերբ իջավ արևը և մի կարճ ժամանակ գորշ ավազները ծիրանագույն դարձան և ձորերում մուգ կապտավուն ստվերներն ընկան, հեծյալների ամբոխը կանգնեց։

Նորից վրա հասավ սառնամանիքային գիշերը։ Բարխանի զառիվայրին պառկել եյին մարդիկ և կենդանիներ ու հոնդում եյին։ Հետո յեղյամը իջավ և դրա յետևից ել բարձրացավ անողոք, ջեռացող արևը և նորից սկսվեց ուրը։

ՍՊԻՏԱԿ ՓԱԼԱՍ

Յեթե Զուռաիդ խանը հեռու գնացած լիներ, մարդիկ հենց այդպես ել կմնային ավազին պառկած։ Բայց արդեն առավոտվանից յերևացին յետ մնացած, հազիվ

առաջացող ձիավորներ: Նրանց վրա կրակեցին: Յերբ մոտեցան՝ տեսան յերկու ղիակներ հրկիզված յերեսներով, յեփված շրթունքներով: Պարզ եր, վոր խանի վիճակն ևս շատ լավ չեր:

— Մոտ ե: Աւաւ:

Այս խոսքերը շոկատին քաշ տվին առաջ բարձրաններով, ինչպես թոկե ողակը քաշ կտար կիսախեղդ մարդուն: Ագռավը առաջվա պես չեր թողնում վոչ վոքի մոտենալ ուղտերին: Նրան թվում եր վոր 2 կամ 3 դղումներում դեռ շուր մնացած կլինի, բայց նա չկարողացավ դրանում համոզվել: Գիշերը, յերբ նա յենթադրում եր թե բոլորը քնած են, կամացուկ մոտեցավ քարավանին: Նա մտածում եր, վոր դեռ կարելի կլինի մարդկանց մի շրամանի չափ շուր տալ: Բայց բոլոր կողմերից բարձրացան վողորմելի կերպարանքներ և ձգվեցին իրա յետևից:

Ագռավը հաստատակամությունը կորցրեց: Նա ընկավ ավազին և հեկեկաց: Ձիերի սանձերը ձեռքերին որորվող սավերներն իսկույն կանգնեցին: Ագռավը պատրաստ եր մինչև իր արյան վերջին կաթիլը տալ նրանց, բայց իր սուտը խոստովանել նա անկարող եր: Նա հասկանում եր, վոր մարդիկ կկործանվեն, յեթե իմանան, վոր շուր չկա: Դրա համար ել նա մնաց ավազին մինչև առավոտ:

Լուսադեմին Ագռավը վեր կացավ և հրամայեց դուրս գալ: Ձիերը տանում եյին իրենց հետ մեռած մարդկանց և տաքնապով հետևում եյին դղում:

Ներով բարձած ուղտերին, ասես վախենալով կորցնել նրանց:

Արևը դեռ գենիթին չեր հասել, յերբ Ագռավը տեսավ, վոր կողքից մոտենում են յերեք ձիեր առանց հեծվորների: Նա հասկացավ, վոր խանի շոկատից ուժասպառ մարդիկ ընկել են թամբերից: Նրանք պետք ե վոր ընկած լինեյին այնտեղ, մոտերքում, բայց նրանց վոչնչով չեր կարելի ոգնել. դրա համար ել Ագռավը հրամայեց բռնել ձիերին: Ամենից շատ նա վախենում եր շոկատը կանգնեցնել, քանի վոր վստահ չեր, թե դրանից հետո հնար կլինի ստիպել նրան առաջ դնալու:

Կարճ ժամանակից հետո Մահոման յերկու ձիեր ել բռնեց: Հետո ինչ-վոր մոտիկ տեղից լավից մի կրակոց և ելի մի ձի առանց հեծյալի մոտեցավ ուղտերին: Վոչ-վոք ուշադրություն չեր դարձնում անհետացող մարդկանց վրա: Ձիավորները ձգվել եյին իրար յետևից և յերբ մի մասը ավազարըրերով բարձրանում եր արդեն, մյուսները դեռ ձորումն եյին: Յերբ քարավանը ավազարըրի յետևում կորավ, բոլորը կանգ առան: Բայց հենց վոր հսկայական ուղտերը դեղին դղումներով նորից յերևացին, շարժումը վերսկսվեց: Ագռավը տեսնում եր, վոր մոտակա ժամբերին արդեն նրա խաբեբայությունը յերևան կգա: Բայց հիմա նա ուրիշ բանի մասին եր մտածում: Մահոման, ասես գուշակելով նրա գաղտնի միտքը, խապոտ ձայնով ասաց.

— Մարդիկ մեռնում են, ձիերը ընկնում: Յերբ դա սկսվում ե՝ միանգամից բոլորին բռնում ե: Յես

հենց հիմա մի կանչ լսեցի այն կողմից: Բայց ի՞նչ կարող եմ յես անել: Յերևի նրա ձին ընկավ ու նա մնաց ավազին: Յես թույլ եմ: Յեթե յես գնամ այն կողմը, ել չեմ վերադառնա: Յեթե յես թամբից իջնեմ ցած՝ գուցե ել չկարողանամ նորից նստել: Դու կրա-կոց լսեցիր: Ինչ-վոր մեկը խփեց իրեն:

Մահոման յերկար այսպես շշնջում էր, ասես թե արդարանալով՝ թեպետ նրան վոչ-վոչ չեր մեղադրում:

Շուտով Ագռավը տեսավ, վոր յոմուղը արդա-րացի յեր: Արևը հաղիվ էր հակվել զենիթից՝ յերբ

առաջին ուղտը ընկավ: Ամբողջ քարավանը դդումի ջրանոթներով՝ կանգ առավ: Բարձրավիզ կենդանի-ները շարժում եյին բոլոր կողմերը իրենց սիգապանծ գլուխները և նայում եյին մարդկանց տրտում և խո-նավ աչքերով:

Ընկած ուղտը ջղաձգության մեջ էր: Նրա յերկար, դեղին վոտները, ծնկների ճաղատի կնճիռներով և անձև, կակուղ ներբաններով, ցնցվում եյին, քանդելով ավազը:

Ձիավորները արագացրին իրենց ընթացքը, ասես առիթից ոգտվելով՝ հասնել քարավանին: Ագռավը ցած թռավ ձիուց և հապճեպ կտրեց պարանը: Մահոման սարսափից գորշացած դեմքով քարավանը առաջ տա-րավ:

— Արյունը կարելի կլիներ խմել, — դողդոջուն ձայնով ասաց մեկը:

Ագռավը իրեն չլսելու դրեց և շարժվեց առաջ: Յետ նայելով՝ նա տեսավ կարմրատակած, փոշով ծածկված և առելությունից աղավաղված մի դեմք՝ բորբոք աչքե-րով: Ագռավը հասկացավ, վոր նրա կռնակը ծարավից խենթացած մարդուն գայթակղեցնում է և այդ պատ-ճառով անցավ քարավանի առաջ: Նա զգաց վոր հիմա նա անկարող է հնազանդեցնել, զսպել այդ մարդկանց և վորոշեց առ ժամանակ չերևալ նրանց աչքին: Ամեն բուպե նա վախենում էր, վոր մարդիկ կարող են հար-ձակվել դդումե ջրանոթների վրա:

Մահոման դեգերում էր ձիու վրա ավազաբլրնե-րով և ջրհոր էր փնտրում: Կյանքի՝ վերջին ցասկոտ բռնկումը ուղեցույցի չոր, կարծես յերկաթե մար-մնում՝ մղում էր նրան շուր վորոնելու: Այստեղ պիտի բերդի ավերակներ լինեյին, բայց Մահոման վոչինչ չեր գտնում: Այդ վայրը միանգամայն անճանաչելի յեր դարձել, վորովհետև վերջին շաբաթը յերկու փո-թորիկ էր անցել այդ տեղով: Ավազաբլրի փեշերը վոչ թե դեպի հյուսիս եյին գնում՝ ինչպես առաջ, այլ արևելք: Բայց Մահոմայի հոտառությունը նրան կար-

ծես ասաց, վոր ջրհորը այստեղ պիտի լինի: Նա մտեցավ Ագռավին և պարզեց չոր և կասկարայի պես սև ափն ու մատը սկսեց շարժել նրա վրա:

— Այստեղ վոչխարներ շատ կան, — նա լռեց, խոսքեր փնտրելով: Նա չեղ կարողանում «ոռզիս» կամ «կիշլակ» ասել, — և անոգնական կերպով կրկնում եր:

— Մեծ տեղ ե: Ամբողջ շրջապատը կոչվում ե կըրխ-Քուլաչ («Քառասուն սաժեն»): Զրհորը յերբեք չի ցամաքում, ենքան շատ ե ջուրը: Իսկ ենտեղը Ոտուզ քուլաչ ե կոչվում («Յերեսուն սաժեն»): Հորում շատ ջուր չկա, բայց խուրունկ չի:

— Եստեղ Բալ-Կուդուկն ե («Մեղրահոր»): Նրանում բոլորովին աղ չկա:

— Գնա խանի յետևից. հետքը մի կորցնի:

— Ուղտերը գնում են խանի յետևից: Նրանք ջրի հոտն առնում են: Խանը մոտիկ ե:

Մահոման խլեց Ագռավի ձեռքը: Յոմուդը աչքերը սևեռեց մի կետի: Հետևելով նրա հայացքին՝ հրամանատարը տեսավ ավազին ընկած սալիտակ փալաս:

— Եստեղ ջուր կա, — հանդիսավոր կերպով ասաց ուղեցույցը: Փոթորկի ժամանակ ավազաբլուրը իջել ե ջրհորին: Դրանից ջրհորի բերանը ծածկվել ե, բայց եղ վոչինչ, վորովհետև նա տախտակներով ծածկված ե: Ինքդ հո տեսնում ես փալասը: Քիչ բան կա փորելու. չորս հինգ սաժեն: Զուր ինչքան ասես՝ կա:

Մահոման ծիծաղեց ուրախությունից: Ուղտերը կանգնեցին, իսկ առաջադաս ուղտը փալասը հոտոտելով

փռչտաց: Զիավորները մոտեցան և վողջ բազմությամբ շրջապատեցին հրամանատարին և ուղեցույցին:

Յերևում եր, վոր նրանցից շատերը չգիտեն — գնում են, թե կանգնած են տեղում: Բոլորը ապշեցուցիչ կերպով նման եյին իրար, իրենց կապտավուն յերեսներով, կապույտ, ուռած շուրթերով և գորշ, ավազի նմանոգ զգեստներով: Նրանք կորցրել եյին ինքնապահպանման ամեն մի զգացում: Նրանք լռին, վողջ բազմությամբ կարող եյին կանգնած մնալ մի տեղում, մինչև վոր մեկը մյուսի յետևից սկսեյին ցած ընկնել:

Այդ մարդիկ անկարող եյին նույն իսկ մի փոքրիկ փոս փորել: Բայց յեթե նրանք իմանան, վոր այստեղ ջուր կա, — նրանք տեղից չեն շարժվի և կկորչեն:

Մահոմայի դեմքին վայրի, մեռելային յերկյուղ յերևաց: Նրան մոտիկ, հենց նրա վոտների տակ, կենդանաբար ջուր կար: Բայց պետք եր թողնել այն և գնալ դեպի շիկացած ավազները: Մոտակա հեծյալը շարժեց ծնոտները և նրա ատամների տակ ավազը բարձր ճռաց: Հրամանատարի հայացքին հնազանդվելով՝ Մահոման առաջ շարժվեց: Հեծյալների բազմությունը ձգվեց նրա յետևից: Տեղական ձիերը կանգնում եյին, հոտոտում փալասը և փռչտում: Նրանք սմբակներով փորում եյին, բայց կարմիրբանակայինները չգիտեյին, թե ինչու՞ն ե բանը և ըջում եյին նրանց առաջ: Մահոման իր ձին մոտեցրեց հրամանատարին և ասաց, մոտիկ տալով շուրջը, վոր վոչ վոք չլսի:

— Ծարավ, ծարավ, — շշնջում էր նա: — Շուտով մեր ժամը կհասնի՝ և մենք կտեսնենք նրա դեմքը: Նա չոր է, ինչպես կարակումի ավազուտը: Ծարավի աչքերը կածկլտում են ատելության փայլով, ինչպես այս արևը: Ձոր լեզվով նա միշտ լիզում է կապույտ շուրթերը: Նա կնայի մեզնից յուրաքանչյուրի աչքերին և մենք կսկսենք իրար ատել: Ու մենք կսկսենք իրար սպանել: Հրամանատար, մեր կշեռքի նժարը շատ բարձրացավ: Մենք կործանված ենք:

Նսկադրոնի հրամանատարը լուռ էր: Նա մոռացության մեջ էր: Վաշտը իրենից մի զարմանալի տեսարան էր ներկայացնում: Առջևից որորվելով, ասես զարկված, — Ազուաֆը էր գնում: Քիչ յետև՝ Մահոման էր: Հետո ձգվում էր բարձր ուղտերի քարավանը: Նրանք գնում էին անկանոն, թուր քաշքշելով և իրար դնելով քիչ էր մնում կտրտելին: Հենց վոր թուր մի տեղ մի քիչ թուլանում էր, ուղտը ընկնում էր ծնկներին, վորպեսզի գոնե մի վայրկյան իրեն հանգիստ տա: Բայց մյուս ակնթարթին արդեն թուր քաշում էր նրա դնչից և նա լռին վեր էր կենում և գնում: Խելացի կենդանիները չեյին վորոճում, այլ բերանի խոնավությունը խնայում էին թոքերի համար: Այդ. բնդհատվող, շուտ-շուտ կանգ առնող և տագնապով լի թափորի յետևից գնում էին ջրի հույսով ապրող հեծյալները:

Առանց, առանց:

Նսկադրոնի հրամանատարը շարունակում էր ուղին և տանում էր յետևից մեռնող մարդկանց և կենդանիներին:

ԲԱԼ - ԿՈՒԴՈՒԿ

Մահոման վիթխարի ավազաբլրի գագաթին կանգնեցրեց ձիուն և ձեռքերը առաջ պարզեց: Այրվող յերկնքի ֆոնի վրա նա ձիու հետ միասին ամբողջապես նմանում էր սև հուշարձանի: Անսպասելի կերպով նա թամբից ցած նետվեց և սկսեց պար գալ դերվիշի նման և առանց ձայնի ավստսալու գոռալ:

— Բալ-կուդուկ, Բալ-կուդուկ («Մեղրի ջրհոր»):

Հեծյալները շտապեցին և սկսեցին հավաքել իրենց ուժերը: Դա նրանց վերջին ճիգերն էին: Մի քանիսը վորտով էին գնում, քաշելով ձիերին իրենց յետևից: Յերկուսը մնացին ավազին պառկած՝ ոգնության սպասելով: Ջրհորի շուրջը, այդ փոսի մեջ աճել էին մոշենու թփեր: Մի քանի հարյուր գլուխ վոշխարների հոտը տեղավորվել էր ջրհորի շուրջը, — ավազին: Հենց ջրհորի մոտ նստել էին յոմուղները: Նրանք ջուր առնելու համար ուղտեր չունեցին և դրա համար ել նստած «Մեղրի ջրհորի» մոտ նրանք մեռնելու էին:

— Սրանք Ջուհաիդի չորաններն են, — գոռաց Մահոման:

— Լծեցեք ուղտերին, — խուպոտ ձայնով ասաց Ազուաֆը: Հովիվները չարժվեցին:

— Դե, վեր, — շշուկով ասաց մի կարմիրբա՛նա-
կային, դիմելով հովիվներից մեկին:

Նա մի քանի քայլ անելու անգամ ուժ չունե-
րա ընկերը անշարժ ընկել եր նրա վոտների մոտ,
ավազին: Հովիվները շարունակում էին լռին նստել
իրենց տեղերում: Այն ժամանակ Ագռավը մեծագույն
մի ճիգով վոտները դուրս հանեց ասպանդակից: Նա
ուզեց թամբից վար թռչել, բայց ընկավ և փռվեց
ավազին: Բարձրանալով, նա դանդաղ առաջացավ,
ասես թե քայլերով չափելով: Ճիշտ այդպես էլ, չափ-
ված, առանց շարժումները արագացնելու նա բարձրա-
ցրեց ատրամանակը և իրար յետևից յերկու անգամ
կրակեց: Նստողներից մեկը յերեսով խփվեց ավազին,
խսկ մնացածները նետվեցին դեպի ջրհորը:

Չորանները շտապով լծեցին յերկու ուղտերի,
ասլա հովիվներից մեկին թոկով կապելով ընթատակե-
րից, ցած իջեցրին այդ սև յերախը: Ինչ-վոր տեղից,
հողի տակից մի աղաղակ հնչեց: Յերկու չորանները
մի կողմ քշեցին լծափոկերով կապված ուղտերին:
Թաց, մազե թոկը վշվշաց ավազի վրա: Հետո նա
ձգվեց և նրանից ավազի վրա թափթփվեցին արծաթյա
կաթիլները: Յերկու յոմուղները մոտ վազեցին և
մեծ ճիգով խոնարհվեցին ինչ-վոր բանին: Հետո նրանք
ուղղվեցին և ջրհորից դուրս քաշեցին մի կնոջ ալան-
դակված և ուռած դիակը:

— Ահա թող մաքրեն ջրհորը, թե չե բոլորին ել
կխփեմ, — խռպոտ ասաց Ագռավը:

Նա նստել եր ավազի վրա և նայում եր ջրհորին:
Նա չգիտեր, թե ինչքան մարդ հասավ Բալ-կուղուկի
մոտ: Գուցե կեսը: Բայց նրանց, վորոնք հիմա մեռ-
նում էին այստեղ մոտիկ, կարելի չեղ դեռ փրկել
այս ջրհորի ջրով:

Մի քանի անգամ չորանները հերթով ջրհորն իջան:
Ուղտերը միալար քայլում էին ավազի վրայով: Յո-
մուղները դուրս բերին մի ինչ վոր լեշ և մի քանի
թաղիքի կտորներ: Հետո նրանցից մեկը մոտեցավ
Ագռավին և նրան մատուցեց մի գավաթ դեղին դիա-
կնահոտ ջուր, վորում բրդի կտորներ էին լողում:
Ագռավը ալալվեց և գավաթը տարավ բերնին: Բայց
գարշանքի դգացումը անցավ նրա ամբողջ եյությամբ
և խեղդեց կոկորդը: Կարմիրբանակայինը մոտեցավ
և պարզեց ձեռքը:

— Ձխմես, — ասաց Ագռավը. բայց տեսնելով նրա
աղերսալից հայացքը, նա չկարողացավ թափել նեխ-
ված հեղանյութը:

Ձիավորը, գարշանքից խեղդվելով, խլեց գավաթը և
թափով խմեց ամբողջը: Հենց նույն ըոպեյին նրա
մեջ մի այնպիսի սրտխառնուկ սկսվեց, վոր իսկույն
ընկավ:

Մի քանիսներն էլ մոտեցան ջրհորին: Մահոման
վեցրեց վեղորոն և թափեց այն նրանցից մեկի գլխին:
Մարդը վոչ այն ե ճշում եր, վոչ այն ե լալիս՝ և աշխա-
տում եր ասես ջրի կաթիլները բռնել: Բայց բարե-
նալստ դովության հետ մեկտեղ, դիակի գարշահո-

տութիւնը բռնեց նրան ամպի պես: Նա ընկավ շիկացած ավազին և յերեսը ձեռներով ծածկեց:

— Հրամանատար, — ասաց Մահոման, — հետո մեզ համար ավելի վատ կլինի: Բայց առաժմ, յերկու-յերեք ժամով մենք ուժեղ մարդիկ կլինենք: Մեր ձիերը կուժեղանան և մենք գուցե հասնենք խանին:

— Ճիշտ ե, — շաղ տուր բոլորի վրա, շաղ տուր, — ասես թե կռկռում եր Ագռավը:

Մոտիկ ավազաբլրին ընկել եյին մարդիկ և ձիեր: Նրանց վրա ջուր ցանեցին և նրանք որորվելով վեր կացան և մոտեցան ջրհորին:

Այսպես բավական յերկար շարունակվեց: Մարդիկ թեթևութիւն զգացին, թեպետ զգեստի յուրաքանչյուր ծալքը անտանելի կերպով դարձահոտութիւն եր բուրում: Հետո ջրհորի մոտ հավաքված մարդիկ շատացան և սկսեցին իրար վրա նորից և նորից ջուր շաղ տալ:

Չրույց սկսվեց և Ագռավը նկատեց, վոր մարդիկ նորից ձայնի ընդունակ են դառնում: Հետո տեսավ, եսկադրոնը շարքի յե կանգնում: Պակասում եր ութը հոգի:

ԾԱՐԱՎԻ ԴԵՄՔԸ

Իրար թրջելուց առաջացած ժամանակավոր թեթևացումը շատ շուտով անցավ: Բայց մոտ յերեք ժամ վաշտը արագ առաջ եր շարժվում:

Հետո ընթացքը դարձավ դանդաղ և ծանր: Հինգ կիլոմետր ել անցնելուց հետո մեջտեղի ուղտը ծանրորեն ընկավ ծնկներին, ապա գլորվեց կողքի վրա: Ագռավը հուսահատութիւնով տեսավ, վոր կողքի դղումները լի եյին ջրով:

— Տրորեց, տրորեց:

Ավազը ծխաց: Հեծյալները նետվեցին դեպի ուղտը:

— Ջուր տուր, ջուր, — ընկած և խռպոտ ձայնով ասում եյին նրանք խելահեղված: Մարդիկ խուսա-

փում եյին հրամանատարին նայել և ուղեցույցից եյին ջուր պահանջում:

— Տուր գոնե բերաններս թրջենք, — սպառնալից կերպով տնքաց մեկը, ձիով ընդհուպ մոտենալով Մահոմային:

— Ջուր չկա, — կարճ պատասխանեց Մահոման: Նույն այդ բոլորին նրա գլխի վրա փայլատակեց թուրը, բայց հարված չհետևեց: Ագռավը ծուլորեն առաջ եր նայում, ասես սպասելով թե յերբ կվերջանա լեզվակոխի:

— Ինչպես թե չկա, — իսկ ուղտերի վրա, — հարցրեց մյուսը՝ կասկածով նայելով ընկերներին:

— Ցամաքեց: Յերկու որ ե ինչ ցամաքել ե, — սրտնեղությամբ փնփնթաց Մահոման:

— Իսկ ինչո՞ւ չեյիր ասում, — գայրացած հարցնում եր մի խուլ ձայն ընկերների կոնակի յետևից:

— Չասացի, վոր կարողանայիր ելի առաջ գնալ: Հիմի կենդանի յես: Թե վոր ասել եյի՝ արդեն յերեկվանից մեռած կլինեյիր:

— Խմել են. սուտ ե ասում, — մրթմրթոցով կրկնեցին բոլոր հեծյալները:

— Ո՞վ խմեց:

Մարդիկ ձեռքերը տարան դեպի գենքերը:

Ամեն մեկը նայում էր մյուսին, աշխատելով հիշել, թե ով եր առաջից գնում:

Ազոավը սառնասիրտ նայում եր ավազին ձիու ալանջների արանքով:

Մի ըուպեյի լուսթյունը բավական եր, վորպեսզի ծարավից մեռնող մարդիկ մոռանային վիճաբանության սուարկան: Շիկացած փոշոտ քողը բոլորի գիտակցությունը մթազնեց: Բոլորը լցված եյին իրար հանդեպ խորին ատելությամբ, բայց թշնամության պատճառը վոչ-վոք չեր հիշում: Հնազանդվելով մի ինչ-վոր սովորության, վոր իրենցից ել ուժեղ եր, — բոլորը լուսթյամբ զարձրին ձիերի զուխները և ցրվեցին զանազան կողմերը, վորպեսզի չսկսեն իրար կոտորել:

Մահոման ինքն ել չիմանալով թե ինչու, վերցրեց թուղը և առաջ տարավ այլևս բանի պետք չեկող ձիերին: Ազոավը շարժվեց նրա հետքով: Մի քանի ձիավորներ կանգ առան: Ձիերը հակեցին իրենց գլուխները գրեթե մինչև գետին և տեղերում կանգնած յերկար որորվեցին: Յերբեմն հեծյալները, կամենալով հանգիստ տալ ձիերին՝ իջնում եյին ցած: Մի քանի քայլ անելով՝ նրանք ընկնում եյին և նորից գնում, ձիու սանձից քաշ գալով: Յերկու-յերեք մարդ վոտքով յերկար քաշ յեկան, վորովհետև ուժ չունեյին թամբին յելնելու: Հետո նրանք յետ մնացին և այլևս նրանց չեր կարելի տեսնել: Ձիերը առանց հեծվորների համառորեն առաջ եյին գնում մի ուղղությամբ մյուսների հետ: Մի քանի ըուպեյից մի քանի ուղտեր նըստեցին ավազին և Մահոման թուղը շարտեց: Ձիերը, վորոնք սովոր եյին դղումների յետևից գնալ, կանգ առան:

Թվում եր թե այստեղ արդեն վերջանում ե վաշտի ուղին և մարդիկ կենդանիների հետ միասին իրենց տառապանքներին վերջ կտան այստեղ, այս ավազներում:

Բայց հեռու, բարձր ավազաբլրի վրա նորից յերեկաց Ազոավի գլխահակ կերպարանքը և շարժումը նորից ծայր առավ: Առողջ ուղտերը առաջ եյին ձգվում վաշտին հասնելու, բայց թուղերը չեյին թողնում: Խղձալի և միաժամանակ զաժան վոռնոցը, սկսած կզմգոցից և վերջացրած խոր հռնդացող բա-

սով, յերկար ժամանակ ուղեկցում եր հեռացող մարդկանց:

Հանկարծ Ագռավը ձիոյուն կանգնեցրեց: Ուղիղ նրա առաջ ծփում եր հսկայական ջրային մի տարածութիւն: Կապույտ անտառը կանգնած եր ատամնավոր մի պատի պես: Զրեքը խայտում եյին իրենց համաչափ պողպատյա ալիքներով: Ագռավը ձիոյուն գլուխը յետ շրջեց, վորպեսզի հեծյալներին կանգնեցնի: Հիմա նա հասկանում եր, վոր վաշտի ընկերները հաշիված են: Զրի ուրվականը մարդկանց կտրիպի ձիերին մեռցնելու չափ քշել, միրաթին* հասնելու համար և ապա ամբոխի մեջ հուսահատութիւն առաջ կբերի, և այն ժամանակ վոչ-վոք չի կամենա վոչ մի քայլ անել: Ագռավը հաճախ եր լսել Մահոմայից լեզբենդ այն մասին, վոր յերբեմն Դարյան հոսում ե ավազներով և մարդիկ, տեսնելով այդ, մնում են և մեռնում հենց տեղն ու տեղը: Ագռավը վորոշեց ամենքին ցածում պահել, թեկուզ ինչ վեր ել լինի: Մի ընկեր նա ամսոսաց, վոր Մահոման առաջ եր ընկել, բայց նրան վերադարձնել այլևս ուշ կլիներ: Մոտակա հեծյալը

* Միրաթ կամ ֆատամորգանա մի յերևույթ ե, վորը հանդիպում ե տաք յերկրներում, և կայանում ե նրանում, վոր առանձին առարկաները, վորոնց տեսնել չի կարելի, հանկարծ տեսանելի յեն դառնում, վորովհետև նրանք արտացոլում են ոգի վերին շերտերում: Նրանց մոտենալու հետ մեկտեղ, նրանք սկսում են հողից կտրվել և կախվել հետ մեկտեղ, նրանք սկսում են հողից կտրվել և կախվել ողում, ապա անհետանալ ոգի վորոշ շերտերի փոփոխութիւն հետ: Միրաթը գոտ ոգերևութաբանական տեսիլք ե:

զրեթե բարձունքին հասավ: Նրա արյունալի, անմեղ աչքերը, ինչ-վոր մի առանձին տեսակի խելացիութիւնով եյին նայում հրամանատարի վրա: Մթնաթեռ դեմքը, վորը խիտ ավազով եր պատած, — անշարժ եր, — Լուր, — սպառնալից հրամայեց Ագռավը:

Անմարդկային ատելութիւնը աղավաղեց ձիավորի կարմրատակված դեմքը: Նա դիտեց միրաթը, հանդիսավոր կերպով նայեց Ագռավին, նայեց ցածը — մնացածներին և ձեռքով արավ նրանց: Ագռավը բռնեց նրա կոկորդից: «Զուր» աղաղակը տարածվեց վողջ ստորոտում:

Գորշ փոշին ավազաբլրի ստորոտում պալան-պալան բարձրացավ: Մեկ այստեղ, մեկ այնտեղ, ձիավորները սուզվում եյին: Խելահեղ հուզմունքով բռնված, նրանք քշում եյին ձիերին դեպի ջուրը: Նրանք ուզում եյին գոռալ իրարու գետի մասին, վոր նրանց աչքի առաջն եր. նրանք իրար ջուրն եյին ցույց տալիս մատներով, բայց վոչ-վոք չեր կարող վոչ մի խոսք արտասանել:

Այդ ընկերին բոլորը տեսան, թե ինչպես Մահոման առջևում ձիու հետ դանդաղ խուրասուզվեց ջրում և անհետացավ: Նույն այդ ընկերին ջուրն ու անտառը սկսեցին դանդաղ կերպով հալչել յերկնքում: Սրտաշարժ և խելահեղ ճիչերը ուղեկցում եյին լուծվող միրաթին: Նրանք հիմա իրար մոտ եյին: Նրանց ատելութիւնը հիմա արդեն հեշտութիւնով բռնկվեց՝ ինչպես կրակին մոտեցրած վառոդ: Ագռավը լսեց մի կրակոց, հետո մի ուրիշը, յերբորդը և տեսավ, թե

ինչպես յերկու հոգի ընկան ավազին: Ազոավը թեք-
վեց մի կողմ, ձին քշեց դեպի վիթխարի ավազաբլուրը:
Դա անմտութունն էր, բայց ինքն էլ չգիտեր, թե ինչ
է անում: Նա ուզում էր չլսել այդ կրակոցները: Նա
իրեն էր ամեն ինչում մեղավոր համարում: — Յեվ
չրի կորստում, և ձիավորների ինքնասպանության ու
խեղահեղ, սոսկալի այն կրակոցների համար, վոր
թնդում էյին ներքևում, նրա յետև: Մեկ էլ հանկարծ
ձին մի անսպասելի ուժով թռավ ավազաբլրի գագա-
թին և կանգ առավ:

Յածում, հսկայական հովտում Ազոավը տեսավ
Ջունախի խանի վրանախումբը:

ՄԵԿԸ ԱՄԵՆՔԻ ՀԱՄԱՐ

Տասնյակ յուրտեր կանգնած էյին իրար կողքին:
Բանակատեղու մեջտեղում սլառկել էյին ուղտերը:
Աչքերով՝ նա վորոշեց, վոր այնտեղ մոտ յերկու հար-
յուր ուղտեր կլինեյին: Վրանախմբից դուրս՝ ավազի
վրա վխտում էր հսկայական ամբոխը: Նույնիսկ այս-
տեղից յերևում էյին վառ զգեստներ: Ազոավը հա-
կացավ, վոր դրանք խանի գերիներն էյին և յերկար
չմտածեց:

— Ջո՛ւր, ջո՛ւր, Ջունախի խանը, — գոռաց նա
խելագարվածի պես:

Դա հրաշք էր, բայց նրա ձայնը վերականգնվեց:
Ներքևում կրակոցները մի ակնթարթում դադարեցին,
բայց վոչ-վոք տեղից չշարժվեց:

Հրամանատարը գունաթափ ժպտաց և ուսից ցած
բերեց կարաբինը: Նա հասկացավ՝ վոր նրան չհավա-
տացին: Հուսահատությունից տանջված, նա տեսավ,
վոր ուղտերի մեջ իրարանցնում սկսվեց: Այնտեղ
մարդիկ էյին վազվզում և ուղտերը վոտքի էյին կան-
գնում:

Ջունախի խանը կրակոցները լսել էր և վորոշեց
հեռանալ: Յերևում էր, թե ինչպես ավազի վրայի
մեծ բիծը, վորը գոյացել էր վառ զգեստներից, շարժ-
վեց և ձգվեց զանազան կողմեր: Գերիները սկսեցին
փախչել: Հեծյալները հետապնդում էյին նրանց և
Ազոավը լսեց կրակոցի ձայներ: Նրա աչքերի առաջ
ծեծկրտում էյին բնակիչներին, վորոնց փրկության
համար ինքը և իր կարմիր բանակայինները իրենց
կյանքն էյին տալիս:

Լավ չհասկանալով, թե ինչ է անում, Ազոավը սկսեց
կրակել բանակատեղու վրա: Նա նշան առավ մեջտեղի
մեծ և սպիտակ յուրտը: Դրան վորպես պատասխան,
յուրտից կրակոցներ ճալթեցին և գնդակներ արա-
գորեն սուլեցին Ազոավի մոտով: Նա յետ մտիկ տվեց
դեպի իրենց կողմը: Ավազի ծխի նման գորշ բռնկում-
ները ցույց էյին տալիս, վոր գնդակներն ընկնում են
հեծելագործից վոչ հեռու:

Ջունախի խանի բանակատեղուց մոտ յերկու տաս-
նյակ հեծվորներ ուղղվեցին դեպի նա:

Ազոավը տեսավ, վոր մոտեցավ վճռական բուսեն,
և ամեն ինչ նրանից է կախված: Նա, ով առաջինը

կտիրապետի ավագաբլրի գագաթին, կկարողանա անպատիժ կերպով վերից վար կրակել թշնամու վրա:

Խանի թիկնապահները ձորակով թռչում էին քամու պես: Ագուավը շուրջը նայեց: Ձիավոր և հետևակ հեծեալգորայիները շտապում էին դեպի նա, խրվելով ավազում: Նրանք մագլցում էին, վազում, ընկնում, սահում, գլորվում էին յետ և նորից նետվում դեպի դիք վերելքը: Ձիավորները գրեթե հասան այնտեղ, ուր Ագուավն եր: Բայց ձիերը, կորցրած իրենց վերջին ուժերը, յետ գլորվեցին, արորելով հեծվորներին: Ձիերը թողնելով հեծեալգորայիները գժերի պես վեր մագլցեցին, աչքը չհեռացնելով իրենց հրամանատարից:

Ագուավը ուրախացավ: Նրա առաջ մահն եր, բայց սիրտը թեթև եր: Նա տեսավ, վոր ծարավի խենթութունը իր մարդկանց վրայից ընկավ: Հիմա կարելի յեր սկսել: Ձուռախ խանի հեծյալները վորոշակի կերպով յերևում էին: Ագուավը նենգորեն ժպտաց և թեթևորեն ցատկեց թաճբի վրայից: Նա պառկեց ավագաթմբին, անշտապ կարգի բերեց ուսերը և սկսեց կրակել հանգիստ և ուշադիր կերպով: Նրա ամեն մի կրակոցը գլորում եր ձիուն, կամ խլում հեծվորին իր թամբից:

Չնայած իրենց կորուստներին, հարձակվողները հասան ավագաբլրի ստորոտին: Ագուավը շարունակում եր ժպտալ: Աժմ նրանց առաջ մի մեծ վերելք կար: Յեթե նրանք բլրով բարձրանան, նա մի տասնյակ ել կփութ:

Ինչպես յերևում եր յամուղ-չորաններն ել այդ հասկանում էին: Ավագաբլրի ստորոտին արշավելով՝ նրանք թեքվեցին դեպի աջ, և սուրացին ավագաթմբի լայնքով: Նրանք նկատի ունեին կողքի սլացիկ գառիվայրով տիրանալ ավագաբլրի գագաթին:

Բայց դրա համար նրանք Ագուավի մոտով արշավելիս՝ կորցրին ևս չորս մարդ: Բայց ահա մի ըռպեյից հետո ժամը հնչեց: Խանի թիկնապահները սուրացին ուղիղ նրա վրա ամբողջ թափով: Մի քանիսը արդեն չափազանց մոտեցել էին գագաթի ծայրին: Ներքևից, կարմիրբանակայանների կողմից իրար վրա վորոտում էին կրակոցները: Մի քանի մարդ ել իրենց ձիերով գլորվեցին կարմիր բանակայանների կողմը: Նրանց հենց տեղն ու տեղը վոչնչացրին: Մնացած չորանները մոտենում էին և արդեն մի քանի տասնյակ բայի վրա էին գտնվում:

Ագուավը պառկած, շրջվեց նրանց կողմը և շմեցուցիչ արագությամբ բաց թողեց իրար յետևից հինգ գնդակ: Նլի յերեք հեծյալներ ցած տապալվեցին: Բայց Ագուավը այդ չտեսավ: Ոգում խաղացկուն ճոճվեց թոկի ողակը (առկան) և կակուղ ողը, մտրակելով հրամանատարին, թևերը սեղմեց կողերին:

Գագաթին խուժելով, կարմիրբանակայանները յետ մղեցին հեծյալ խմբին, բայց Ագուավին չազատեցին: Յերևում եր, ինչպես ցած էին թռչում ձիավորները, իսկ նրանց յետևից թռչկոտում եր և ձգվում մի մարմին, վեր հանելով սև ծխի նմանող փոշու սև մի շեղջ:

— Հրամանատար, — կանչում էին մարտիկները սոսկումի և հուսահատութեան մեջ:

Յեւ հրացանային կրակը թնդաց բարձրունքից:

— Հրամանատարը իր կյանքը նետեց Ծարավի կշեռքի վրա, և մեր նժարը իջավ ցած — ասաց Մահոման:

Բայց նրան վոչ-վոք չհասկացավ: Նա պառկած էր բոլորի հետ միասին ավազի վրա և կրակում էր, սրբելով արցունքները, վորոնք ցայտում էին աչքերից:

Առանց վորևէ հրամանի մարդիկ իմացան ինչ պիտի անել: Քաշ տալով վոտները, մոտենում էին նոր մարտիկները, և խանի բանակատեղու վրա տեղացող կրակը սաստկացավ: Մարդկանց մի մասը շարունակում էր կրակոցը, իսկ մյուս մասը թռավ ձիերին:

Մարդկանց սարսափելի գրգռվածությունն ասես թե ձիերին էր անցել: Սայթաքուն դուրսնում եսկադրոնի կեսը զառկվայրից ներքև սուրաց: Յերևում էր, վոր Ջունաիդ խանի քարավանում խուճապ էր սկսվել: Ուղտերը սաստիկ վախկոտ են: Հիմա, յերբ նրանցից մի քանիսը վիրավորված էին, կենդանիները ահից սկսեցին իրար անցնել և իրենց քողներին կրծոտել: Ջունաիդը տեսնելով, վոր ուղտերին տանել չի լինի՝ հրամայեց բոլոր տկերը պատռել և թափել ամբողջ ջուրը: Բայց ուղտերին մոտենալը միանգամայն անհնարին էր: Բացի դրանից կարմիր հեծելազորը հեռու չէր և քառատրոփ մոտենում էր ջրին:

Մոտ հարյուր թիկնապահներ փորձեցին յետ մղել և առաջ խաղացին նրանց դեմ: Բայց վոչինչ չէր

կարող պահել այն մարդկանց, վորոնք դեպի ջուրն էին նետվում: Գազանացած ու խելահեղ՝ կատաղի ձիերի վրա, նրանք իսկույն փշրեցին չոբանների զիմադրութունը և փախցրին նրանց: Հեծյալները չէին նկատում, վոր ուռալի փոխարեն նրանք գոռում էին.

— Ջուր, Ջուր:

Արշավանքի մահացու տանջանքները, վիրավորների ձիչերն ու տնջոցները ամեն, ամեն ինչ սուգվեց զով և թարմ ջրի մեջ: Ջուր ինչքան ասես կար: Ազոավը չէր սխալվում: Մոտ յերկու հարյուր ուղտեր ծանրաբեռնված էին ջրով և տկերով: Շատ մարդիկ նկատեցին, վոր ջուրը տաք է և աղի և տկերից ել ձյութի համ էր տալիս, բայց ելի մեծ ազահությամբ խմում էին: Մի քանի տկերից ջուրը լցրին տախտակի կթոցները և ջրեցին ձիերին: Այդ բոլորը տեսց մի բուպեյից վոչ ավել, բայց մարդկանց թվում էր, թե նրանք արդեն մի քանի ժամ ե՛լ ինչ ջուր են խմում: Հանկարծ նրանք ուշքի յեկան, լսելով Մահոմայի աղաղակը, —

— Ազոավ, Ազոավ:

Մյուս ձիերի հետ ջուր էր խմում նաև եսկադրոնի ընկած հրամանատարի նժույգը: Նա խմում էր, առանց ջրից կտրվել կարողանալու: Վոչ հեռու Մահոման տեսավ նաև Ազոավի դիակը: Նա ընկավ դիակին և սկսեց լալ և պատմել կնոջ նման. —

— Դու չճաշակեցիր թարմ ջուրը, և հրամանատար, և քո ջուրթերը փակվեցին: Քո կյանքը մեր նժարը իջեցրեց:

Ձիավորների մեջ շարժումը սկսվեց։ Ջուհախիզի չորանները քամու նման սլանում էին դեպի քարավանը։ Մահոման խփեց իր կրծքին և, քնջշորեն շոյելով մեռած հրամանատարի ուսերը, վերցրեց հրացանը։

Ձիավորները իրենք ել այդ չնկատելով, մոռնչում էին գազանների պես։ Նրանք վերջապես հասել էին ջրին և հիմա ինչ-վոր մարդիք ուզում են նորից խլել այն իրենցից։

Դասակապետների հնչուն հրամանները միակնթարթում կատարվեցին։ Ջուհախիզի չորանները ամբողջ պատերազմական տարիների ընթացքում այդպիսի հակահարձակում չէին տեսել։ Ձիերը վորովում էին փոշու մրրկում և դուրս էին ցատկում այդ մրրկի միջից առանց հեծվորների։ Յեվ մի ըռպե, և մորթե փափախներով ծածկված սև կերպարանքներն ավազաբլրի յետևում անհետացան։ Նրանց յետևից վորոտում էին արագությամբ համազարկերը, վորոնք գետինն էին փռում մերթ մեկ, մերթ մյուս հեծյալին։

ՋՐԻ ԳԻՆԸ

Վողջ վրանախմբի վրա տարածվեց լռությունը։ Կարմիրբանակախիները թաղում էին իրենց հրամանատարին։ Համազարկերի վորոտից, թաղման խռպոտ հիմնից հետո նորից սկսեց աճել խանդավառ աղմուկը։ Առաջին դասակի պետը, վորը իր վրա վերցրեց ամբողջ վաշտի պետի կոչումը, կարգադրություններ երանում, պատրաստվելով յետ դառնալու։

Յերբ նրան թվաց, թե ամեն ինչ արդեն պատրաստ է, նա մոտեցավ Մահոմային։ Ուղեցույցը մտածկոտ նստել էր ինչ-վոր հակի վրա և վոչ մի մասնակցություն չեր ցույց տալիս ընդհանուր իրարանցմանը։

— Մահոմա, վոր ճամբով ավելի լավ կլինի մեզ վերադառնալ, — հարցրեց նոր հրամանատարը։

— Ամենալավ ճանապարհը այն է, վորով գնալիս մենք ջրի նեղությունը չքաշենք։ Դրա համար ել ավելի լավ է նստել եստեղ։

Դասակապետը ծիծաղեց։

— Մազալու մարդ ես, ախպեր... Ի՞նչ է, ձմեռվան ենք սպասելու... եղպես դժվար թե ձմռանը հասնենք։ Մահոման շարունակեց։

— Ամեն մի ավազաբլրի յետևից մեզ վրա հարձակվելու յետ Դու ուզում ես եղ։

— Չե, — աշխուժ պատասխանեց դասակապետը։

— Դե վոր եղպես է, նստիր եստեղ, — մռայլ պատասխանեց Մահոման։

Նա Ագուսի մահից շատ եր և զրուցելու սիրտ չունեի։

Հրամանատարը տեսավ, վոր նա դուրս գալու մասին արած իր կարգադրությամբ շտապեց։ Դրա համար ել նա նստեց յոմուդի կողքին և փաղաճախեց։

— Մահոմա, դու մի լսիր. խորհուրդ տուր։

— Ինչքան ժամանակ ել պետք եր մեզ, վոր մենք կործանվեյինք, — հարցրեց Մահոման։

— Դժվար թե մի ուր ել դիմանայինք, — պատասխանեց դասակապետը, — բայց ել վոտներս կփռեյինք:

— Վոր եղպես ե, յեկ եդ մի ուրը սպասենք: Թող խանի չորբանները վոտները փռեն: Ես տեղերում ջուր չկա, — ասաց Մահոման:

— Դե լավ, մինչև վաղը սպասենք՝ հետո կտեսնենք:

Արդեն մինչև յերեկո դասակապետը համոզվեց, վոր Մահոման ճիշտ եր ասում: Բարխանի վրա ձիավորներ յերևացին, վորոտացին համազարկեր ամբողջ բանակատեղու վրա: Փողհարը փողը փչեց և մարտիկները պատրաստվեցին կռիւ յելնել:

Մահոման հանդարտ մոտեցավ հրամանատարին, ասաց.

— Ինչո՞ւ յես կռվում նրանց հետ:

— Կորիր գնա, ինչո՞ւ յես գժուխյուն դրել վրե՛դ, — լուրջ կերպով նեղացավ դասակապետը:

Մահոման ժպտաց:

— Սպիտակ շորը ջրի և խաղաղության խոստում ե: Սպիտակ շորով թափ տուր, նրանք կգան գրուցելու: Նրանք մեկ ե, — տեղ չունեն գնալու: Ախր յես քեզ ասի, վոր ես տեղերում ջուր չկա:

— Գնա, ինքդ խոսիր նրանց հետ: Վզիդ վոր թոկի ողակը գցեցին՝ կիմանաս, — պատասխանեց դասակապետը:

Մահոման պատասխանի փոխարեն վերցրեց ուզեկի սպիտակ չալման, ամրացրեց նրան փայտին և սկսեց թափահարել ողում:

Կարմրրբանակայինները մեծ զարմանքով տեսան, վոր իսկույն կրակոցները դադարեցին: Մահոման նստեց ձիուն և առաջացավ իր սպիտակ դրոշով: Հրամանատարը վերցրեց փողհարին և հինգ ձիավորներին ու հետևեց նրան:

Յերբ նրանք բանակատեղուց դուրս յեկան՝ նրանց մոտեցան հինգ չորբաններ, վորոնք զինված եյին հրացաններով: Նայելով նրանց դեմքին, կարմիր-բանակայինները կարող եյին տեսնել թե ինչպես եյին իրենք այդ ծարավ ուրերին: Չորբանների կարմրատակած յերեսներին արյուն եր իջել և ծածկվել թանձր ավազով: Բորբոքված արնոտ աչքերը խելագարի նման եյին, Բուրի շրթունքներն ել կապույտ եյին և արյուն եր կաթում նրանցից:

Մահոման առանց արևելյան նախաբանների հարցրեց.

— Ախպերտիք, ես ինչի՞ խանը եղբան շատ ջուր ունեւր:

— Նա խնայում եր ջուրը, վորովհետեւ յերկար ճանապարհ ունեւր գնալու, — պատասխանեց մոտիկ չորանը: Նա լիզեց իր չոր շրթունքները և լռեց:

— Յես վախենում եմ ձեզ հետ գրուցել, քանի վոր ձեզ մոտ զենքեր կան, — ծաղրանքով ասաց Մահոման: — Բայց յեթե ուզում եք, յես ձեզ ամեն մի զենքի և ձիու համար յուրաքանչյուրիդ կտամ կես գավաթ ջուր:

Չորանը հայոյեց, բայց Մահոման սիրալիր շարունակեց.

— Յես ջրի գինը գիտեմ: — Յեթե չեք ուզում՝
գնացեք խաղաղությամբ և թող ալլահը ձեզ ոգնի:

— Գոնե մի գավաթ տուր, — ասաց ծերունի յո-
մուզը առաջ գալով:

— Վնչ, — հաստատ պնդեց Մահոման: Դուք սպա-
նեցիք մի մարդու, վոր ձեր բոլորիցդ բարձր եր: Հիմա
յես ձեզ միայն քառորդ գավաթ կտամ, իսկ մնացածը
դուք կստանաք այն ժամանակ, յերբ կբերեք այն
մարդուն, վորը թոկի ողակ նետեց մեր հրամանատարի
գլխին:

Նա նորից ձին յետ շրջեց: Հովիվները նայեցին
իրար և ծերուկը ասաց.

— Մենք համաձայն ենք:

Մահոման իջավ ձիուց և դանդաղորեն սկսեց ար-
ձակել փոքրիկ մի աիկ: Նա կարծես թե սրբազան մի
արարողություն եր կատարում ջուր լցնելով: Յերբ
վոր նա փոքրիկ մի գավաթ քառորդի չափ լցրեց՝
վոր մի կումից ավելի չեր լինի, — ծերունին խեղդվե-
լով պարզեց ձեռները, բայց Մահոման որորեց գլուխը
և ասաց.

— Իջիր ձիուց և հանձնիր հրացանդ:

Յոմուզը հեկեկաց և հանձնեց շփոթված կարմիր
բանակայիններին հրացանը, փամփուշտները և ձին:
Ծերունին վողողեց բերանը և վայելքի զգացումով
կուլ տվեց ջուրը: Մնացածներն ևս մեկը մյուսի
յետևից շտապում էին հանձնել ձին ու զենքերը և
ստանալ գավաթը: Յերբ հակառակորդի հինգ պարլա-

մենայորներն անդեն մնացին ավադի վրա, Մահոման
խնամքով կապեց աիկը և հեծավ ձին:

Ծերունին յեկավ և գլուխը հակեց նրա ասպան-
դակներին:

— Գթա, — ինչպես մենք բերենք այն մարդուն,
քանի վոր նա զենք ունի:

— Դուք նրան կարող եք խաբել, — պատասխանեց
անողոք Մահոման:

— Թող մարդիք ջրից կշտանան, դե՛, — վրդովված
գոռաց դասակապետը, — խղճահարված:

— Նրանք սպանեցին Ագուսին, — անդդվելի պա-
տանեց Մահոման, — ապա լուությամբ ձիու գլուխը
դարձրեց դեպի բանակատեղին: Մյուսները հետևեցին
նրան: Դեռ չեյին հասել նրանք վրանախումբը, յերբ
դասակապետը տեսավ, վոր յետևից ավազներին յե-
րևացին մոտ հիսուն ձիավորներ:

— Ինչքան ել շատ են նրանք, — հանկարծ չընկնե՞ն
մեզ վրա, — ասաց դասակապետը վախեցած:

— Յերբ Ագուսին տափաստանում տեսավ սպիտակ
փալասը, վորն արյունով եր ներկված, — ասաց վոր
նրանք հարյուրից ավելի չեն լինի, — պատասխանեց
Մահոման և տխրությամբ ավելացրեց, — Ագուսին իմաս-
տուն մարդ եր: Կեսը սրանք են, կեսն ել պահ են
մտել: Այդ է բոլորը:

— Ինչ անել հիմա, — տես նրանք կանչում են
մեզ, — ասաց դասակապետը, ձեռքով ցույց տալով:

— Ինձ տուր լո ատրճանակը, — չարագուշակ կեր-
պով ասաց Մահոման:

Դասակապետը պատյանից դուրս քաշեց ատրձանակը և տվեց յոմուղին: Մահոման հանգիստ գննեց այն և կոխեց իր գոտկում:

— Ուրեմն դու կարծում ես չե՞ն հարձակվիլ,— տապալում հարցրեց դասակապետը:

— Դու նրանցից ել չես լսի վոչ մի կրակոց,— համենայն դեպս թող մնացած կարմիրբաշա-կայիները պատրաստվեն:

Դասակապետը մեկին ուղարկեց վաշտը, իսկ ինքը ձին շրջեց ուղեցույցի յետևից: Հինգ վոտովի չորանները և յերկու նորերը իրենց գենքերով և ձիերով,— սպիտակ շորով շարժվում էին դեպի իրենց: Ձիավորներից մեկի յետևից գալիս երանգեն, ձեռները կապված, սև մետաքսի խալաթով մի յոմուղ, վորին կապել էին թուկով:

— Ահա,— մոտենալով ասաց ծերունին,— ձեռքով ցույց տալով կապված մարդուն,— դա խանի ոգնականն է: Նրա թիկնապահների պետը: Նա նետեց ողակը քո հրամանատարին:

Մահոման պատասխանի փոխարեն մոտեցավ կապված մարդուն և գնդակեց նրան ճակատից: Յոմուղները ծպտուն չհանեցին: Մահոման հանդարտ իջավ ձիուց և տվեց նրանց ևս մի քառորդ գավաթ ջուր,— առանց սակայն մի կաթիլ ավելացնելու: Յերկու նոր յեկածները տվին իրենց հրացանները: Յերբ նրանք ուղեցին ձիերից իջնել,— յերկուսն ել ընկան ավազին:

— Մեռնելու յեն մարդիկ,— իսկապես,— չարանենգություն մի անի,— ասաց դասակապետը, ցույց տալով պառկածների վրա... Ի՞նչ ես դու...

Մահոման յերկսին ել տվեց կեսական գավաթ ջուր և դիմելով բոլոր անգեն մարդկանց՝ ասաց.

— Իսկ մնացածների հետ յես կզրուցեմ վաղ առավոտվանից վոչ շուտ:

Նա ձեռքով ցույց տվեց դեպի չորանների լուսկյաց գինված վաշտը, վորի աչքերի առաջ հենց նոր նա խփեց խանի թիկնապահների պետին:

— Միայն թե թող նրանք բերեն ինձ այն, ինչ պետք է,— հասկանում էք:

Նա կամացուկ և արագ ինչ-վոր բան ավելացրեց: Անգեն յոմուղները յետ-յետ գնացին նրանից և նրանց հայացքներում վառվեց ծայրահեղ սոսկում:

— Թող անիծյալ լինի քո ջուրը,— ասաց ծերունին.— մի գավաթի համար դու պատրաստ ես մեզ արյունով կշտացնել:

— Դուք հարձակվեցիք Դարգան-Ատա ուղիսի վրա, բայց յես ձեզ վրա չեմ բարկանում: Թող ոգնի ձեզ ալլահը, վորպեսզի դուք չտեսնեք Ծարավի դեմքը և ավազներով հորդող Դարյան,— մուսլ պատասխանեց Մահոման:

Յոմուղները լուռթյամբ շրջվեցին և յետ գնացին:

— Ինչ սատանա յե և ինչպես չար.— պատկառանքով և վախով ասաց փողհարը:

— Նրանք սպանեցին Ագուստին, — կարճ պատաս-
խանեց Մահոման:

Իսկորը դարձան բանակատեղին: Վոչ վոք վոչ մի
խոսք չարտասանեց:

— Գիշերը նրանք վերջին անգամ կհարձակվեն
ջուր վերցնելու: — Պատրաստվիր, — մտածկոտ ասաց
Մահոման, դիմելով դասակապետին: — Յես նրանցից
սարսափելի բան պահանջեցի և նրանք նախ քան այդ
կատարելը՝ հարձակվելու յեն:

Վերադառնալով բանակատեղին, Մահոման ինքը
դեկավարեց աշխատանքը: Ապրանքների հակերը դար-
սեց կոոր պարի ձևով: Մեջտեղը պառկեցրին ջրով
բարձած ուղտերին: Հենց այդտեղ ել, այդ շուտափույթ
պատրաստած ամբուստան մեջ տեղավորեցին կանանց:
Մնացած հակերը տարան և բանակատեղու շուրջը
սարքեցին չորս կողմից չորս բարրիկադ:

Հենց վոր իջավ գիշերը, յոմուղները կրակ բացե-
ցին: Առավոտվա դեմ նրանք հեծելապորային հարձակ-
ման դիմեցին, բայց բարրիկադներից թափվող կրա-
կից ջարդվեցին: Հետո ամեն ինչ լռեց և լսվում եր մի-
այն ավազների մնացած վիրավոր չորանների տնքոցը:
Նրանց առին բերին բանակատեղին և ջուր խմացրին:

ՄԱՀՈՄԱՅԻ ԴԱՏԸ

Յերբ լուսացավ, ավազաբլրի վրա մարդիկ յերևա-
ցին, վորոնք շորով թափահարում էին:

— Գնանք, գնանք, շուտ, — գրգռված ասում եր
Մահոման:

— Եղինչ ե. նրանք մեկ խոսում են, մեկ կրակում:
Բայց Մահոման շարունակում եր պնդել:

— Շատ կարմիրբանակայիններ վերցրու հետդ,
վերցրու կեսը, — ասաց Մահոման և ավելացրեց, — և
շատ պարան վերցրու:

Դասակապետը ել չվիճեց: Նա արդեն նախորդ
որը համոզվեց, վոր ուղեցույցը իր արածը գիտի:

Յերբ նրանք մոտեցան ավազաբլրին, նրանց դեմ
որորվելով և ընկնելով, դուրս յեկան յոթ հետևակ
անդեն մարդիկ: Առջևից գալիս եր մի ծերունի: Նա
մոտեցավ և հնազանդ կերպով Մահոմային տվեց մի
արնաներկ փաթեթ: Նրա դեմքին անոգնական մի
սոսկում կար: Հագիվ լեզուն շարժելով՝ նա թոթովեց:

— Այնտեղ ութսուն մարդու կյանքն ե: Մենք
ուզում ենք քեզ հետ խոսել: Ընդունիր այն, ինչ
պահանջում եիր:

Նա մոտեցավ, և Մահոմայի ձին մի կողմ նետվեց:
Մահոման դողջուն ձեռներով վերցրեց փաթեթը,
բաց արավ: Կարմիրբանակայինները սարսափով և
հետաքրքրությամբ նայում էին յերկար, արխառն
միրուքով դաժան մեռյալ դեմքը: Մահոման ևս նայում
եր սպառնալից խանի մեռած, փակ աչքերին, հետո
գլուխը կոխեց խուրջինը և դանդաղ ասաց:

— Դուք սուտ չասիք: Յես տեսնում եմ, վոր
դուք ուզում եք բանակեցել: Խանը կործանվեց, վո-

ըովհետև նա ջուր չուներ: Ի՞նչ կարող ե լինել ավելի
թանգ, քան պաղ, մաքուր ջուրը: Դուք ամենքդ ել
կատանաք այս ջրից, բայց թող ձեզանից ամեն մեկը
դա այստեղ և ավալի վրա դնի իր գեները:

Յոմուղները լսեցին, հնազանդորեն գլուխները
խոնարհելով և ձեռները կրծքին խաչձևելով: Բար-
խանի յետևից դուրս յեկան չոբանները, Նրանք ըն-
թանում եյին իրարից քսան քայլ հեռավորությամբ:
Յուրաքանչյուրը կանգ եր առնում յերկու հարյուր
քայլի վրա, գցում եր հրացանը և փամփուշտները
և մոտենալով՝ հանձնում եյին ձիերը: Մահոման յու-
րաքանչյուրին քառորդ գավաթ ջուր եր տալիս, իսկ
կարմիրբանակայինները կապում եյին նրանց:

Յերբ անձնատրության բոլոր ձևականություն-
ները կատարվեցին և դենքերով բարձված ձիերը յետ
տարվեցին լագերը, Մահոման դասակապետին դիմե-
լով ասաց.

— Իսկ այժմ թող արձակեն այս բարի մարդկանց
ձեռները և թող նրանք գնան ուր ուզում են, — և
անողորմ յերեսպաշտությամբ նա ավելացրեց, — մենք
չենք դիպչի նրանցից վոչ մեկին:

— Դու եդ ինչ ես մարդկանց ձեռ առել, ծիծաղում,
մարդասպան, — գոռաց դասակապետը, խղճահարություն-
նից և սարսափից կարմրատակելով. — չէ, եդ ձեզ մոտ
կարող եք եղպես բաներ անել... իսկ մեզ մոտ...

Գերինների մեջ հուսահատական ճիչ բարձրացավ,
բայց Մահոման հանգիստ պատասխանեց.

— Քո մոտի ջուրը մեզ ամենքիս տաս որ հերիք
կանի: Մեզ հարկավոր ե անասունն ել ջրել: Մենք
պիտի դանդաղ գնանք, շատ ավելի դանդաղ, քան
այստեղ գալիս, քանի վոր մեզ հետ կանայք կան:
Մտածել ես դու այդ մասին:

— Դե եդ արդեն վոնց վոր յեղավ... մի կերպ
կանենք: Բայց եղպես չի կարելի:

— Նրանք սպանեցին Ադաւիլին, — անհագ ատե-
լությամբ ասաց Մահոման:

— Եդ ճիշտ ե... իսկ ինչպես նրանք... Ձե, ախ-
պեր, քանի վոր նրանք անձնատուր յեղան...

— Նրանք անձնատուր չեղան: Նրանց ջուր եր
պետք: Նրանք զենքն ու ձիերը վաճառեցին ջրով, — պա-
տասխանեց Մահոման: Ամեն մի ձիու և գեների համար
յես նրանց տվի քառորդ գավաթ ջուր: Յես վերջացրի
առևտուրը. բաց թող այդ մարդկանց և թող նրանք
գնան խաղաղությամբ:

Նա ձին յետ շրջեց: Գերինները լուրթյամբ ծունր
իջան, ինչպես այդ մի ժամանակ ուզրեկներն եյին
անում խանի առաջ:

Դասակապետը անձկությամբ մտրակով խփեց
ճիւղերին.

— Դե լսիր, եղպես սատանի կերպարանք մի
առնի, ավելի լավ ե մի բան մտածի:

— Յեթե դու ուզում ես, յես ես մարդկանց
կդատեմ, — ասաց Մահոման, — մի վախենա, դու գոհ
կմնաս:

Պատասխանի չսպասելով Մահուման մոտեցավ մարդ-
կանց, վորոնք դեռ ծնկների վրա էին մնացել.

— Մենք քիչ ջուր ունենք, — բայց մենք կարող
ենք ձեզ ազատել և դուք կենդանի կմնաք: Դուք ընկաք
ոազիսի վրա, այրեցիք աներ, շատ մարդիկ կոտորե-
ցիք, խեցիք կանանց և տավարը քշեցիք: Յերբ
Բախտը պարզեց ձեռքը, ձեր թասը Ծարավի կշեռքի
վրա վեր բարձրացավ:

Մի բոպե Մահումայի ձայնը կտրվեց: Նա նորից
հիշեց Ազուսի մահը: Հետո նա տիրապիտեց իրեն և
շարունակեց.

— Բայց դուք կարող եք ձեր չարագործություն-
ները հատուցել: Դուք ձիերը կստանաք և դրա հետ
նաև յերկու որվա ջուր: Դուք կգնաք և դուրս կհա-
նեք այն բոլոր քարերը, վորոնք լցրել եք Ոթուկ-կու-
լաչ ջրհորում: Այս ձեռով ևս դուք կմաքրեք այն
բոլոր ջրհորները, վորոնք լցրել եք:

— Այ, եղ ճիշտ ե, — աշխուժությամբ ասաց դա-
սակապետը: Մի բան, վոր փչացրել ես, պիտի սարքես:

Մահուման շարունակեց.

— Բացի դրանից, մի ամբողջ տարի դուք պիտի
աշխատեք Դարգան-Ատա ոազիսում, վորպեսզի ձեր
կատարած ավերումները ուղղեք: Յերգվում եք կա-
տարել այս բոլորը:

— Յերգվում ենք, — հառաչեց ամբոխը:

Գերիները վեր կացան և գնացին դեպի լագերը:
Մահուման քառատրոփ առաջ արշավեց: Յերբ դասակա-

պետը առանց շտապելու մոտենում եր լագերին, տե-
սավ վոր ուղբեկները ամբողջ բազմությամբ աղմկում
և ձեռները թափ էլին տալիս Ազուսի գերեզմանի մոտ:
Մահուման հրամանատարի վոտների մոտ հոր փորեց
և հանդիսավոր կերպով ասաց.

— Ազուսվ. Դու մեռար և չխմեցիր մաքուր
ջուրը: Բայց քո վոտների տակի հողը յես խանի ար-
յունով եմ կարմրեցնում:

Մահուման գլուխը նետեց փոսի մեջ, ավազով ծած-
կեց փոսը, ապա խնամքով ավազը վոտքով կոխոտեց:

Պատասխանի չսպասելով Մահուման մոտեցավ մարդկանց, վորոնք դեռ ծնկների վրա ելին մնացել.

— Մենք քիչ ջուր ունենք, — բայց մենք կարող ենք ձեզ ապատել և դուք կենդանի կմնաք: Դուք ընկաք ոռոգիսի վրա, այրեցիք տներ, շատ մարդիկ կոտորեցիք, խլեցիք կանանց և տավարը քշեցիք: Յերբ Բախտը պարզեց ձեռքը, ձեր թասը Ծարավի կշեռքի վրա վեր բարձրացավ:

Մի րոպե Մահումայի ձայնը կտրվեց, Նա նորից հիշեց Ազուավի մահը: Հետո նա տիրապիտեց իրեն և շարունակեց.

— Բայց դուք կարող եք ձեր չարագործությունները հատուցել: Դուք ձիյերը կստանաք և դրա հետ նաև յերկու որվա ջուր: Դուք կգնաք և դուրս կհանեք այն բոլոր քարերը, վորոնք լցրել եք Ոթուկ-կուլաչ ջրհորում: Այս ձևով ևս դուք կմաքրեք այն բոլոր ջրհորները, վորոնք լցրել եք:

— Այ, եղ ճիշտ ե, — աշխուժությամբ ասաց դասակապետը: Մի բան, վոր փչացրել ես, պիտի սարքես:

Մահուման շարունակեց.

— Բացի դրանից, մի ամբողջ տարի դուք պիտի աշխատեք Դարգան-Ատա ոռոգիսում, վորպեսզի ձեր կատարած ավերումները ուղղեք: Յերգվում եք կատարել այս բոլորը:

— Յերգվում ենք, — հառաչեց ամբոխը:

Գերինները վեր կացան և գնացին դեպի լագերը: Մահուման քառատրոփ առաջ արշավեց: Յերբ դասակա-

պետը առանց շտապելու մոտենում էր լագերին, տեսավ վոր ուղբեկները ամբողջ բազմությամբ աղմկում և ձեռները թափ ելին տալիս Ազուավի գերեզմանի մոտ: Մահուման հրամանատարի վոտների մոտ հոր փորեց և հանդիսավոր կերպով ասաց.

— Ազուավ. Դու մեռար և չլամեցիր մաքուր ջուրը: Բայց քո վոտների տակի հողը յես խանի արյունով եմ կարմրեցնում:

Մահուման գլուխը նետեց փոսի մեջ, ավազով ծածկեց փոսը, ապա խնամքով ավազը վոտքով կոխտեց:

ՊՈ. 20. 6. 2636 Բ
 ՄԵՐ ԳՐԱՅՈՒՅԱԿԸ, ՎՈՐ
 ՈՐԴԱՐԿՎՈՐԻՄ Ե ՁՐԻ
 ԳՐԱԿ՝ Մոսկվա, Նիկոլսկայա, 10.

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄԻՏԵ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄԻՏԵ

Վ. ՏՐԻՆԻ
 Բ նեսքախ Կապալմա
 (Դեբեթով և Լազարյան)
 Նա Եմյանցոմ, Եմյանց

Մոսկվայի Կենտրոնական Գրադարան
 Կենտրոնական Գրադարան

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0318939

30 407.

-29913

13.513

Цена 30 коп.

Х. З.

А. СЫТИН

В песках Каракума

(Перевод с русского)

На армянском языке

ЦЕНТРАЛЬНОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО НАРОДОВ СССР.
Москва, центр, Никольская, 10.